

XIX. YÜZYIL VE XX. YÜZYIL BAŞLARINDA ANTAKYA VE CİVARINDA GÖRÜLEN SALGIN HASTALIKLARA DAİR BAZI BULGULAR

SOME FINDINGS REGARDING EPIDEMICS IN ANTAKYA AND ITS VICINITY IN THE 19TH AND EARLY 20TH CENTURY

Öznur ÇUHA*

Geliş Tarihi/Received:15.07.2020

Kabul Tarihi/Accepted:02.09.2020

ÇUHA, Öznur, (2021), "XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular", Belgi Dergisi, S.21, Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını, Kış 2021/1, ss. 419-444.

Öz

İnsanlık tarihi boyunca ortaya çıkan salgınlar toplumları başta sağlık olmak üzere psikolojik, sosyal, kültürel, dini ve ekonomik olarak büyük oranda olumsuz etkilemiştir. Sadece toplumlar değil devletler de salgın hastalıklardan büyük oranda etkilenmiş, askeri ve ekonomik açıdan büyük zarar görmüştür. Asya ve Avrupa'dan sonra da Osmanlı topraklarında görülen veba ve kolera salgınından binlerce insan yaşamını yitirmiş ve bu nedenle diğer devletler gibi Osmanlı Devleti'nde salgınlar için gerekli tedbirleri alarak salgınları engellemeye çalışmıştır. Bu nedenle salgın görülen yerler hemen karantina altına alınmış, Osmanlı Devleti'ne gelen insanlar ve gemilere de muayene zorunluluğu getirilmiştir. Salgın görülen yerlere hemen doktor ve sağlık personeli sevk eden Osmanlı, salgın görülen kentlerden de salgınlardan ölenler ve hasta olanlar hakkında günlük rapor istemiştir.

Bu nedenle Antakya ve civarında ortaya çıkan veba ve kolera salgınına karşı diğer şehirlerde olduğu gibi önlemler alınmış ve salgınlardan ölen ya da hasta olanlar merkeze bildirilmiştir. Ayrıca salgın nedeni ile kente doktorlar görevlendirilmiş ve doktorlar salgınları engellemeye çalışmıştır. Bu salgınlarda sadece Müslim değil gayrimüslim doktorlarda görev yapmıştır. Bununla birlikte salgında üstün başarı gösteren doktorlara devlet tarafından nişanlar verilmiştir. Antakya ve civarında veba ve kolera salgınında alınan önlemler hakkında bilgilere ulaşmak için T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bulunan Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemi Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı, Babı-ı Ali Evrak Odası, Dâhiliye Nezâreti İdare-i Umumiye ve Şifre Evrakı, Hariciye Nezâreti Londra Sefareti ile Paris Sefareti Belgeleri, İrade Dâhiliye, Dâhiliye Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri, Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Dâhiliye Nezâreti Maruzatı, Yıldız Perakende Sıhhiye Nezâreti Maruzatı ve Evrakı Sadaret Umum Vilayetler Tahrirâtı belgeleri ile kent hakkında tez ve makalelerden istifade edilmiştir.

Anahtar Kelime: Osmanlı, XIX. ve XIX. Yüzyıl, Salgın, Veba, Kolera, Antakya.

*Gaziantep Üniversitesi, Yabancı Anabilim Dalı, Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, cuha95@gmail.com, (<https://orcid.org/0000-0001-5800-1231>).

Abstract

Throughout history, epidemics have had a seriously negative impact on communities, especially in terms of health, but also in terms of their psychological, social, cultural, religious, and economic impacts. Not only communities but whole countries could be devastated if an epidemic broke out, with their military forces and economies suffering major damages. Thousands of people died in the plague and cholera outbreaks that struck the Ottoman Empire after passing through Asia and Europe, leading the Ottoman State to take preventative measures like those of other nations. For this reason, the places with epidemics were immediately quarantined, and the people and ships coming to the Ottoman Empire were also obliged to inspect. When an outbreak occurred, the Ottoman government immediately sent physicians and healthcare personnel to the affected areas and requested daily reports on the number of infections and deaths in its cities.

Measures were thereby taken against the plague and cholera outbreaks that occurred in the province of Antakya and its vicinity, and infection and death rates were regularly reported to the center daily. Furthermore, doctors were assigned to the city due to the epidemic and the doctors tried to prevent the epidemics. Not only Muslims but also non-Muslim doctors took part in these epidemics. Especially, doctors who showed outstanding success in the epidemic were awarded by the state. In addition, decisions from the center were implemented in the city. Four hundred and seven people died of the cholera outbreak that hit Antakya and its vicinity in 1890, and 879 deaths and many more infections were reported in 1891, mainly in Hicaz. This was followed by a plague outbreak in Antakya and its vicinity in 1903. In addition to studies and articles focusing on Antakya, in order to examine the number of deaths in the region and the measures taken, documents and letters from the following archives were used: the Ottoman Archives of the Turkish Presidency's Office of Public Records, the Office of the Council of the Grand Vizier (Beylikci), the Grand Vizier's Department of Substantial Matters, Bab-ı Ali Documentation Room, the Turkish Department of Internal Affairs, the London and Paris Embassies of the Turkish Department of External Affairs, the Turkish Department of Internal Affairs, Yildiz Palace Ministry of Health, and the Grand Vizier's Office Archives.

Keywords: *Ottoman, 19th century, 20th century, epidemic, plague, cholera, Antakya.*

Giriş

İnsanlığın ilk yerleşim yerlerinden biri olan Antakya antik çağlardan bu yana farklı dinleri ve kültürleri içinde barındırmış ve kendisine has kozmopolit yapısını her dönemde korumuştur. Kent ilk çağlardan günümüze kadar birçok medeniyete ev sahipliği yapmış ve burada hemen hemen her medeniyet yaşamıştır. Bu nedenle ilk yerleşimin orta paleolitik dönemde başladığı bilinmektedir. Altınözü, Şenköy, Antakya ve Çevlik te yapılan araştırmalarda MÖ. 100000-40000 yıllarına ait bulgular tespit edilmiş, yine Hatay sınırları içinde olan Yayladağı Kışlak çevresinde ve Çevlik mağarasında da MÖ 40000-10000 yıllarına ait üst paleolitik döneme ait kalıntılar bulunmuştur. Hatay isminin tarihi menşei ise MÖ 1200 yıllarında Amik Ovasına Geç Hitit Prensliklerinin birleşerek kurduğu Hattena Krallığının adından geldiği bilinmektedir. Günümüzde de Antakya kenti Hatay ilinin merkez ilçesi konumundadır. Nitekim kentte hemen hemen her dinden ve mezhepten olmak üzere Sünni, Nusayri, Arap, Alevi, Hıristiyan, Ortodoks, Katolik, Prostestan, Ermeni, Yahudi ve birçok topluluk huzur ve barış ortamı içinde birlikte yaşamıştır. Antakya isminin menşei hakkında ise birçok rivayet vardır. Roma döneminde kentin kurucusu olan I. Selevkos Nikator, babası Antiokhos'un anısına bu ismi verse de Antakya ismi birçok şekilde telaffuz edilmiştir. Bununla birlikte kentin adı Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinde "Entakya", "Antakya", "Ayn-ı Tahya", "Antakiye" olarak geçer.¹

Coğrafi konum olarak Akdeniz bölgesinin doğu ucunda yer alan Antakya, 5.403 kilometre genişliğinde olup, Habibü'n Neccar dağı ile Asi nehri arasındaki bölgede kurulmuştur. Etrafı surlarla çevrili olan kent'in² güneyinde Suriye, kuzey doğusunda Antep, kuzey ve kuzeybatısında Osmaniye, batısında ise İskenderun körfezi yer alır. Birçok istilaya maruz kalan şehir bu nedenle farklı devletlerin hâkimiyetine girmiştir. XIII. yüzyılda Haçlı Kontluğu ve Kilikya Ermenileri hâkimiyetine giren kent, 1268'de Memluklerin egemenliği altına girmiştir.³ Bu dönemde iç işlerinde serbest olan Antakya, dış politikada Memluklere bağlı olarak özerk bir eyalet olmuştur. 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in Memluk seferi ile Osmanlı topraklarına dâhil edilen şehirde ⁴ 1527'den 1589 yılına kadar nüfus ve idari açıdan büyük bir değişiklik meydana gelmese de⁵ kentin İskenderun körfezi sayesinde de ticari potansiyeli artmıştır.⁶ Bununla birlikte XVI. ve XVII. yüzyılda ise Arap dünyasının ticaret kentlerinden büyük gelir elde eden kentte XVIII. yüzyılın ortalarında yedi ayrı bölgesinde cami ve mescitlerde ilim dersleri de verilmiş ve bu yüzyılın ortalarında 40 adet Sıbyan mektebi XIX. yüzyıla kadar eğitime devam etmiştir.⁷ XIX. Yüzyıla geldiğinde ise İskenderun'u da içine alarak Halep merkez sancağına bağlanan Antakya ⁸ bir süre

1 Kürşat Hüseyin Türkan, "Hatay Yöresi Arap Alevileri Folkloru." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Edebiyatı Ana Bilim Dalı Halk Bilimi Bilim Dalı, Isparta 2015, s.24-27.

2 Ahmet Gündüz, Mehmet Yusuf Çelik, vd. "Salnamelere Göre Antakya Kazasının İdari, Demografik ve Ekonomik Yapısı (1867-1906)", Hatay Araştırmaları -I, Ed. Ahmet Gündüz, Selim Kaya, Cantekin Matbaa, Ankara 2010, s.82.

3 Halil Mirci, "Antakya'nın I Numaralı Şer'iyye Sicili H. 1120- 1122 / M. 1708- 1711", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Yakınçağ Ana Bilim Dalı, Sakarya 2000, s.19.

4 Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi Osmanlı Dönemi*, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s.11.

5 Haydar Çoruh, *Arap ve Rum Matranların İktidar Mücadelesi sürecinde Antakya Ortodoks Kilisesi*, Kriter Yayınları, İstanbul 2019, s.1

6 Adem Kara, *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya*, Kültür ve Sanat Yayıncılık, Kilim Matbaa, İstanbul 2005, s.15-18.

7 Adem Kara, "XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800- 1850)",Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Ana Bilim Dalı, Ankara 2004, s. 75-137. Ayrıca kentteki Eğitim kurumları hakkında geniş bilgi için bkz. Mikail Kolutek ve İsa Kalaycı, "Salnamelere Göre Antakya Kazası'nda Eğitim (H. 1316-1326/ M. 1898-1908)" Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019, s.357-368

8 Mirci, a.g.t,s.20.

Halep merkez sancağına bağlı bir kaza olarak yönetilmiştir.⁹ 1867-1906 yılları arasında kentin mahalle sayısı 36 ile 42 arasında değişirken, kentte 1867-1889 tarihleri arasında 24 cami, 28 mescit, 5 medrese, 24 mektep, 2 tekke, 3 kilise¹⁰, 1 havra, 3 sebil, 117 çeşme vardır. Bunlardan farklı olarak bir hükümet konağı ve askeri kışla yapılmış,¹¹ 1898-1901 tarihleri arasında da Antakya kazası, Harbiye, Karamurt, Kuseyr ve Süveydiye nahiyeleri ile¹² 9 köy ve 11 mezradan meydana gelmiştir.¹³ Daha sonraları İngilizlerin ve Fransızların işgallerine uğrayan Antakya 1921 de imzalanan Ankara antlaşması ile idari muhtariyetini kazanmıştır.¹⁴ 1938'de ise kendi meclisini kuran Antakya bağımsızlığını ilan etse de Antakya hükümetinin verdiği karar ile 1939'da Türkiye Cumhuriyeti Devletine bağlanmıştır.¹⁵

Osmanlı Devleti'nde Görülen Bazı Salgın Hastalıklar

Veba

İnsanlık tarihinin en korkunç salgın hastalıklarından olan veba, önceleri kötü ruhlar için atfedilmiş, tanrının günahkâr kullara bir cezası olarak değerlendirilmiştir. Bu salgın MS 527'den başlamak üzere XV. ve XVIII. yüzyıllarda dünya genelini etkisi altına almıştır.¹⁶ Osmanlı kaynaklarında vebaya "taun" denilmiş ve sözlükte "yaralamak", "ayıplamak", "kusurlu görmek" anlamına gelen "ta'n" kökünden türemiştir.¹⁷ Bu salgın insanlara kemirgenlerden bulaşmış daha sonra da insandan insana öksürük, tükürük damlacıkları veya hayvandan insana şeklinde de sirayet etmiştir. Belirtileri ise koltuk altlarında şişlik, şiddetli sancılı ağrılar ve yüksek ateştir. Bununla birlikte salgının yayılması hızlı şekilde olduğu için beş haftada tüm şehre yayılır. En şiddetli olduğu dönem iki ile dört hafta arasında olmakla birlikte salgının gerilemesi yaklaşık bir ay sürer. Tamamen ortadan kalkması ise uzun zaman alır ve tek tük vakalar ile de kendisini gösterir. Ayrıca vebanın yayılmasında ulaklar, tatarlar, çerçiler, kervanlar, göçebeler, savaşlar ve asker kaçakları ile birlikte dini inanışlarda etkili olmuştur. Örneğin; Müslümanlar hastalığı Allah'ın gönderdiğini, buna boyun eğmeleri gerektiğini ve hastalıktan ölen kişilerin şehit mertebesine yükseleceğini düşünürken gayrimüslimler de şiihle ruhsal cismani varlıklara dua etmişlerdir.¹⁸

1778 yıllarına gelindiğinde ise veba Osmanlı topraklarında görülmüş, Edirne ve Selanik'ten başlayan yollar üzerinden yayılmaya başlamıştır.¹⁹ Ticaret yollarının gelişmesiyle de bu salgın, Uzak Doğu'dan Orta Asya'ya, Mezopotamya ve Yakın Doğu'ya buradan İskenderiye, İstanbul, Rusya, Avrupa ve Afrika'ya kadar geniş bir alanı etkisi altına

9 Doğan Gün, *XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708- 1777)*, Fırat Üniversitesi Basımevi, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No:24, Tarih Şubesi Yayınları No:20, Elazığ 2012, s.9.

10 Antakya'da yaşayan gayrimüslimlerin nüfusları hakkında bkz. Haydar Çoruh, "Cizye Tahrirlerine Göre Antakya'da Gayrimüslim Cemaatler" VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 5, Sayı 1, Bahar 2020, s.74-124.

11 Gündüz ve Çelik, vd., *a.g.e.* s.82.

12 Mehmet Yusuf Çelik, "50'lu Antakya Şer'iyye Sicili (H.1316-1318 /1898-1900)",Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Hatay 2012, s.360.

13 Özcan Tatar, "8 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1178- 1179/M. 1764-1765",Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Elazığ 1998, s.279.

14 Kara, *a.g.e.* s.15-18.

15 Mirici,*a.g.t.*s.22.

16 Nuran Yıldırım, İstanbul'un Sağlık Tarihi, Sağlık Teşkilatı- Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele, Koruyucu Sağlık Kurumları- Hastaneler Tıp Eğitimi, Düzey Matbaacılık, İstanbul 2010, s.54-55.

17 Nukhet Varlık, "Taun", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:40, İstanbul 2012, s.175.

18 Daniel Pancaz, *Osmanlı İmparatorluğunda Veba (1700-1850)*, Çev. Serap Yılmaz, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1997, s. 42-43,96-100

19 Pancaz, *a.g.e.s.*, 27.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

almıştır.²⁰ Osmanlı Devleti'nde XVIII. ve XIX. yüzyılın başlarında da bu salgın neredeyse Anadolu'daki tüm kentlere bulaşmıştır. Nitekim salgın sadece karadan değil deniz yolu ile de yayılma alanını genişleterek liman kentlerinde de etkisini göstermiştir. Özellikle İstanbul, İzmir ve Manisa salgından oldukça fazla etkilenmişken İskenderun, Urla, Sakız, Midilli, Tekirdağ gibi liman kentlerinde yılda bir iki defa görülmüştür.²¹ Ayrıca Osmanlı topraklarında ortaya çıkan bu salgın kimi zaman aynı anda kimi zamanda farklı zamanlarda ortaya çıkmış ve binlerce insan bu salgından ölmüştür.²² Buna göre İstanbul'da 1705-1836 tarihleri arasında ortalama 370 bin, İzmir'de 1709-1837 tarihleri arasında 123 bin, Halep'te 1712-1827 tarihleri arasında 108.500, Kahire'de 1713-1835 tarihleri arasında da ortalama 173 bin insan bu salgın nedeni ile yaşamını yitirmiştir.²³ 1826'da da Anadolu'dan Akdeniz bölgesine oradan da Suriye'ye yayılan salgından özellikle Halep şehri 1827'de büyük oranda zarar görmüştür. 1839'dan sonra ise salgın Osmanlı'da durma eğilimi gösterse de birkaç bölgede devam ederek 1844'ten sonra Osmanlı topraklarında etkisini tamamen yitirmiştir.²⁴

Kolera

Tarih boyunca dünya da ortaya çıkan salgın hastalıklar insanları büyük oranda etkilemiş ve savaş, göç, ticaret gibi faktörlerde bu salgınların dünya geneline yayılmasına neden olmuştur.²⁵ Dünyada en fazla can kaybına sebep olan diğer bir salgın koleradır.²⁶ *Vibrio Cholerea* isimli bakterinin neden olduğu bağırsak enfeksiyonuna bağlı olarak şiddetli ishal ile kendisini belli eden bir hastalıktır²⁷ bu salgının çıkış noktası ise Hindistan'ın Ganj Nehri kıyılarıdır ve buradan kıtalar arası yayılarak dünya genelinde etkili olmuştur.²⁸ Nitekim bu salgın havasız ortamlar, karanlık ve nemli bölgeler²⁹ ile kalabalık ortamlar, savaş, yoksulluk ve doğal afetlerden etkilenen topluluklarda kolayca yayılıp ölümlere neden olmaktadır.³⁰ Ayrıca salgın ilkbahardan sonbahara kadar alt yapı ve üst yapı sorunlarının yaşandığı, çevresel ve kişisel hijyen uygulamalarının eksik yapıldığı bölgelerde hızla yayılmakta ve kısa sürede yüzlerce kişinin ölümüne sebep olmaktadır.³¹ Bunlardan farklı olarak salgın hastalıklara karşı alınan önlemlerin başında hastalık yayılmadan teşhis konulması gelmektedir. Aksi halde teşhis koymak hastalığın yayılması halinde oldukça güç duruma gelmekte ve önü alınamayan bir yayılış alanı göstermektedir.³²

20 Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914- 1918*, Atatürk Kültür ve Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi-Sayı 104, Ankara 2005,s.21-331.

21 Pancaz, a.g.e.s.45,58,71.

22 Burak Kocaoğlu, "Veba Hastalığının Osmanlı Ordusuna Etkisi", Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Yıl: 2017/3, Sayı:28, s.210.

23 Zeynel Özlü, İsmail Hakkı Üzüm vd. "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklardan Vebaya Karşı Alınan Güvenlik Tedbirleri ve Karantina Kurumlarının Önemi", Küresel Salgın ve Güvenlik: Tarihsel Süreç, Ed. Yunus Emre Tansü, İksad, Gaziantep 2020, s.54

24 Pancaz, a.g.e.s.103,199.

25 Kamuran Şimşek, "Osmanlı Devri Denizli'de Salgın Hastalıklar", Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 38, Denizli 2020, s.163.

26 Sacit Uğuz, "1895 Tarsus Kolera Salgını", History Studies Enver Konukçu Armağan 2012, s.437.

27 Kemalettin Koç, *Osmanlılar Döneminde Antakya'da Görülen Bir Kolera Salgını*, Hatay Araştırmaları-I, Ed. Ahmet Gündüz, Selim Kaya, Cantekin Matbaa, Ankara 2010, s.60.

28 Uğuz, a.g.m, s.438.

29 Adem Çalışkan ve Ahmet Eyicil, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Halep ve Civarında Salgın Hastalıklar", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9/18,2019, s.1291.

30 Hakan Akköz, "XIX. Yüzyılda Halep, Kudüs ve İstanbul'da Görülen Bazı Salgın Hastalıklar (Kolera, Veba Örneği)", Küresel Salgın Ve Güvenlik: Tarihsel Süreç, Ed. Yunus Emre Tansü, İksad, Gaziantep 2020, s.78.

31 İsmail Yaşayanlar, (2015). Hicaz Yolunda Kolera: Rusya Müslümanların Kullandığı Karadeniz Hac Yolu ve Koleranın Yayılımına Etkisi, Avrasya İncelemeleri Dergisi Journal of Eurasian Studies (AVID). IV/2) s.178.

32 Zeynel Özlü ve Kerim Tiryaki, "Osmanlı'da Seferberlik Dönemlerinde Salgın Hastalıklara Karşı Halk Sağlığı Muhafazasına Dair Bulgular",Zeugma II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20 Ocak 2019, Tam Metin Kitabı, Cilt:2, Ed. Tural Mehmetoğlu, Zhuldyz Sakhi, Gaziantep 2019, s.6.

Dolayısıyla kolera salgını XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren evrensel bir tehdit olarak kendisini göstermiş ve bu yüzyılda kıtalar arasında dolaşarak dünyayı etkisi altına almıştır.³³ 1826'da çok geniş coğrafyalara yayılan salgın 1829'da Rusya, 1831'de Çin, Almanya, İngiltere, Afrika ve Osmanlı Devleti'nde görülmüş, 1832'de de Hindistan'da ortaya çıkan salgından da bir milyon kişi ölmüştür.³⁴ 1831'de ki kolera salgını ise Osmanlı'da ilk kez 26 Temmuz 1831'de Odessa'dan gelen bir yelkenlinin Galata'ya bu salgını taşıması ile olmuştur. Bu salgının kısa sürede dört beş günde on iki, 5-10 Ağustos'ta da iki yüzden fazla insanın ölmesine yol açması paniğe neden olmuştur. Eylül ayında ise kentte beş bin ile altı bin civarında insan bu salgından yaşamını yitirmiştir. Bu dönemde 800.000 nüfuslu Paris'te ise on üç günde 3 bin 903 kişi bu salgına yakalanmış bunlardan 1494'ü de ölmüştür.³⁵ Osmanlı Devleti ise Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin önerisi doğrultusunda bu salgın nedeni ile ilk kez Karadeniz'den gelen gemilerin karantina altına alınmasına karar vermiştir.³⁶ Ancak 1853'te diğer Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Osmanlı'da bu salgın devam etmiştir.³⁷ Osmanlı'nın bu ve buna benzer salgın hastalıklardan etkilenmesinin nedeni ise kıtaları birbirine bağlayan bir geçiş güzergâhı üzerinde bulunmasıdır.³⁸ Bu nedenle salgın devletin hemen hemen her kentinde kendisini göstermiş, 1890'da da Halep'te çıkan salgın kısa sürede buradan Çukurova'ya sıçramıştır. Nitekim Seyhan ve Ceyhan nehirlerinin taşması ile ortaya çıkan bataklıklarda salgının daha geniş alanlara yayılmasına zemin hazırlamıştır.³⁹ Erzincan'da ortaya çıkan salgın buradan Erzurum, Trabzon ve Sivas vilayetlerini etkilemiş,⁴⁰ hac vazifesinden dönenlerde salgının yayılmasında etkili olmuştur. Bu nedenle Osmanlı salgınları engellemek için birtakım önlemler almıştır.⁴¹

1890-1891 ve 1903 Yıllarında Antakya'da Kolera Salgını ve Ölümler

Orta çağdan itibaren Antakya ve çevresinde birçok doğal afet ve salgın hastalıklar yaşandı. Öyle ki bu nedenle İmparator I. Justinos (518–527) yası ilan edildi. Daha sonra kentte yaşanan salgınların ardından tekrar şehirde meydana gelen depremde 60.000 insan yaşamını yitirdi. Osmanlı döneminde 1526 yılındaki deprem de kenti yerle bir etti.⁴² Nitekim kent sadece deprem gibi doğal afetlerden zarar görmedi. XIX. yüzyıla gelindiğinde ortaya çıkan salgınların nedeni Avrupa'dan gelen ticaret gemileri idi. Salgın önce İstanbul'a oradan İskenderun'a buradan da Halep'e geçti ve çok sayıda insanın ölümüne neden oldu.⁴³ Zira salgın hastalıklar ölümü getirdiği gibi kaosu da birlikte getirmekteydi.⁴⁴ Antakya'nın

33 Özgür Yılmaz, "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasına Etkileri", *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, VI/1: 23-55, 2017, s.23.

34 Fatma Yıldız, "19. Yüzyılda Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele yöntemleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Programı, Denizli 2014, s.20.

35 Yıldırım, a.g.e.s.73.

36 Şimşek, a.g.m, s.165.

37 Yıldırım, a.g.e.s.76.

38 Şimşek a.g.m,s.164.

39 Kurtuluş Demirkol, "Adana ve Kolera (1890-1895)", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı:56, 2018, s.144.

40 Abdülkadir Gül, "XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)", *Anadolu Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı.41, Erzurum 2009, s.240.

41 Sinan Kunalalp, "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", (çev. Münir Atalar), OTAM, s. 7, 1996, s.506

42 B.Selim Kaya ve Rahime Kıyılı, "Antakya'da Orta Çağda Meydana Gelen Doğal Afet ve Salgın Hastalıklara Bir Bakış", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:6, Sayı:6,2009, s.404-405.

43 Hasan Karaköse, Halep'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum (1876-1918) Yılları Arası Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi, Cilt:10, Sayı:51, Ağustos 2017, s.291.

44 İsmail Yaşayanlar, "Osmanlı Devletinin de Kamu Sağlığının Kurumsallaşmasında Koleranın Etkisi", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Ed. Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2017, s.23.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

geçiş güzergâhı üzerinde olması şehri sadece olumlu yönde etkilememekte idi. Nitekim kent in bu özelliği bir takım salgın hastalıklarında şehre gelmesine neden oldu. Özellikle kolera salgınının yayılmasında Hindistan'dan Hicaz'a giden hacılar önemli bir etkiye sahipti.⁴⁵ 1734'teki sitma salgını da aynı kolera gibi İskenderun'da herkese bulaşmıştı.⁴⁶

1890'da Antakya ve çevresinde ortaya çıkan salgınlar çok sayıda insanın hastalanmasına veya ölmesine neden oldu ve bu salgından hasta olanlar veya ölenler günlük Halep ve Suriye vilayetlerinden,⁴⁷ Halep valiliğinden⁴⁸ Mamuretülaziz ve Hicaz'dan,⁴⁹ "Hudud-ı Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiyesi"nden gönderilen tahrirat ve telgraflarla⁵⁰ "Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesine"⁵¹ "Sıhhiye Nezareti"⁵² ve "Dâhiliye Nezareti"ne bildirilmiştir.⁵³ Ayrıca bu tarihlerde sadece Antakya'da kolera salgını yoktu. Antep, Maraş ve Diyarbakır gibi vilayetlerde de bu salgından çok sayıda insan ölmüştü.⁵⁴

1890'da Antakya'da kolera salgını Ekim ayından başlamak üzere Aralık ayına kadar devam etti. 21 Ekim Pazar günü saat ondan ertesi günü saat ona kadar Antakya'da iki kişinin bu salgına yakalandığı,⁵⁵ 22 Ekim Pazartesi günü ise saat ondan ertesi günü saat ona kadar yine şehirde kaymakam ile bir vatandaşın bu salgından öldüğü merkeze bildirildi.⁵⁶ Nitekim daha sonraki günde de saat ondan ertesi günü saat ona kadar da yine kentte bir kişinin,⁵⁷ 25 Ekim Çarşamba günü saat ondan ertesi günü saat ona kadar ise Reyhaniye de sekiz, Antakya'da dört,⁵⁸ 26 Ekimde ise kentte üç,⁵⁹ 28 Ekim Pazartesi'de Belen kazasına tabi Alaybeyi köyünde bir kişinin, ⁶⁰ 29 Ekim Pazartesi günü saat ondan Salı günü saat ona kadar yine Antakya'da otuz iki,⁶¹ 30 Ekimde de otuz bir kişinin bu salgından öldüğü, Halep ve Suriye vilayetlerinden, Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet ve Sıhhiye Nezareti'ne telgrafla bildirildi.⁶² 31 Ekimde de Reyhaniye'de 11 kişinin bu salgından öldüğü tekrar

45 Fatma Şimşek, (2014). XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Liman Kentlerinde Karantina Uygulaması, Berna Türkdoğan Uysal Armağan Kitabı, Ed. Kantarcı Ş., Şimşek F., Sonçağ Yayınları, s.341.

46 Pancaz, a.g.e, s.18.

47 DH.MKT.1778/3, 21 Râ.1308/23 Teşrin-i Evvel 1306/4 Kasım 1890.

48 DH.MKT.1852/86, 20 Z.1308/15 Temmuz 1891.

49 DH.MKT.1852/86, 20 Z.1308/15 Temmuz 1891, DH.MKT.1853/44,21, Z.1308/15 Temmuz 1307/28 Temmuz 1891.

50 DH.İ.UM.19-17/1-33,23 L.1339/28 Haziran 1337/30 Haziran 1921

51 Y. PRK. UM. 19/105_2, 3 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 15 Kasım 1890, Y.PRK. UM. 19/105_13, 23 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 5 Aralık 1890.

52 DH.MKT.1776/79, 16 Râ.1308/18 Teşrin-i Evvel 1306/30 Ekim 1890.

53 DH.MKT.789/22,7 Şaban 1321/15 Teşrin-i Evvel 1319/29 Ekim 1903

54 Antep, Maraş ve civarında salgın hastalıklar hakkında geniş bilgi için bkz. Adem Çalışkan, "XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl başlarında Maraş ve Kazalarında Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler", Sağlık-Toplum- Bilim Akademik Araştırmalar Kitap 1, Ed. D. Ali Arslan vd. Paradigma Akademi, 2019, s.33-60. Aynı müellif, "XIX. Yüzyılda Maraş'ta Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler" 2.Uluslararası Akdeniz Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri Kitabı 1, Ed. Durmuş Ali Arslan vd. Mer-Ak Mersin Akademi Yayınları, Mersin 2019, s.196-212. Aynı müellif, "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Antep ve Civarında Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18(4), 2019, s.1556-1573, aynı müellif, "XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Aksaray'da Salgın Hastalıklar, Doğal Felaketler" Sağlık-Toplum- Bilim Akademik Araştırmalar Kitap 7, Ed. D. Ali Arslan vd. Paradigma Akademi, 2019, s.147-169. Ayrıca Diyarbakır'da salgın hastalıklar hakkında bkz. Hakan Asan, "Diyarbakır'da Toplum Sağlığını Tehdit Eden Bir Hastalık: 1890 Kolera Salgını", Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, II, ed. Ufuk Bircan vd., Diyarbakır 2016, Oktay Bozan, Diyarbakır Vilayetinde 1894-1895 Kolera Salgını ve Etkileri, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı 218 (2015).

55 DH.MKT.1773/87,7 Râ.1308/9 Teşrin-i Evvel 1306/21 Ekim 1890.

56 DH.MKT.1774/7,8 Râ.1308/10 Teşrin-i Evvel 1306/22 Ekim 1890.

57 DH.MKT.1774/77,9 Râ.1308/11 Teşrin-i Evvel 1306/23 Ekim 1890.

58 DH.MKT.1774/115,11 Râ.1308/13 Teşrin-i Evvel 1306/25 Ekim 1890.

59 DH.MKT.1775/29, 12 Râ.1308/14 Teşrin-i Evvel 1306/26 Ekim 1890.

60 DH.MKT .1775/130, 14 Râ.1308/16 Teşrin-i Evvel 1306/28 Ekim 1890.

61 DH.MKT.1776/6, 15 Râ.1308/17 Teşrin-i Evvel 1306/29 Ekim 1890.

62 DH.MKT.1776/79, 16 Râ.1308/18 Teşrin-i Evvel 1306/30 Ekim 1890.

merkeze bildirildi.⁶³ Aşağıda yer alan tablo 1’de 22-31 Ekim 1890’da Antakya ve çevresinde salgından ölenler gösterilmiştir.

Tablo 1.22-31 Ekim 1890’da Antakya ve çevresinde kolera salgınından ölenlerin sayısı

Tarihler	Antakya	Reyhaniye	Belen
22 Ekim 1890	2		
23 Ekim 1890	1		
25 Ekim 1890	4	8	
26 Ekim 1890	3		
25 Ekim 1890	3		
28 Ekim 1890			1
29 Ekim 1890	32		
30 Ekim 1890	31		
31 Ekim 1890		11	
Toplam	76	19	1

Şehirde ortaya çıkan bu salgın kasım ayında da devam etti. 1 Kasım Çarşamba günü saat ondan ertesi günü saat ona kadar Antakya’da yirmi yedi, bir gün sonra Reyhaniye’de iki günde altı kişinin öldüğü Halep ve Suriye’den gelen telgraflarla merkeze bildirilmişti.⁶⁴ 2 Kasım Perşembe günü de Antakya’da yirmi yedi⁶⁵ ve daha sonrada yirmi bir, Reyhaniye nahiyesinde de on iki kişinin yaşamını yitirdiği,⁶⁶ Perşembe ve Cuma günü de tekrar kentte on üçer, Cumartesi gününde yirmi üç kişinin⁶⁷ 3 Kasımda yine Antakya’da on dokuz⁶⁸ İskenderun’a bağlı Karaağaç köyünde Cumartesi günü bir, Cebul mahallesinde beş gün zarfında beş kişinin öldüğü,⁶⁹ 5 Kasım Pazartesi günü saat ondan Salı günü saat ona kadar da kolera salgınından Reyhaniye’de dokuz,⁷⁰ Antakya’da on dokuz,⁷¹ 6 Kasımda da Antakya’da beş,⁷² 7 Kasımda Reyhaniye’de beş,⁷³ 8 Kasımda ise Antakya da beş⁷⁴ daha sonra on dokuz, Reyhaniye de Pazar günü altı,⁷⁵ 10 Kasım Cumartesi günü saat ondan Pazar günü saat ona kadar da Antakya’da bir kişinin öldüğü Halep ve Suriye vilayetlerinden alınan telgraflarla bildirildi.⁷⁶ 11 Kasımda da kentte iki kişinin öldüğü sıhhiye nezaretine bildirilirken,⁷⁷ 13 Kasım salı günü saat ondan ertesi günü ona kadar da şehirde dört kişinin öldüğü tekrar Halep ve Suriye vilayetlerinden telgraflarla bildirilmiştir.⁷⁸ 15 Kasımda ise

63 DH.MKT.1781/70_1_1, 3 Teşrin-i Sani 1306/ 15 Kasım 1890.

64 DH.MKT.1777/17, 18 Râ.1308/20 Teşrin-i Evvel 1306/1 Kasım 1890.

65 DH.MKT.1775/1115, 20 Ra. Sene [1]308/ 3 Kasım 1890.

66 DH.MKT.1777/74,19 Ra. Sene [1]308/ 2 Kasım 1890.

67 DH.MKT.1775/130, 14 Râ.1308/16 Teşrin-i Evvel 1306/28 Ekim 1890.

68 DH.MKT.1778/87_1_1, 24 Teşrin-i Evvel 1306/5 Kasım 1890.

69 DH.MKT.1778/3, 21 Râ.1308/23 Teşrin-i Evvel 1306/4 Kasım 1890.

70 DH.MKT.1778/87, 22 Râ.1308/24 Teşrin-i Evvel 1306/5 Kasım 1890.

71 DH.MKT.1778/87, 22 Râ.1308/24 Teşrin-i Evvel 1306/5 Kasım 1890.

72 DH.MKT.1778/34_1_1, 27 Teşrin-i Evvel 1306/ 8 Kasım 1890.

73 DH.MKT.1779/74_1_1, 28 Teşrin-i Evvel 1306/ 9 Kasım 1890.

74 DH.MKT.1779/34, 25 Ra. Sene [1]308/ 8 Kasım 1890.

75 DH.MKT.1778/87, 22 Râ.1308/24 Teşrin-i Evvel 1306/5 Kasım 1890.

76 DH.MKT.1779/130, 27 Râ.1308/29 Teşrin-i Evvel 1306/10 Kasım 1890

77 DH.MKT.1780/34, 28 Ra. Sene [1]308/ 11 Kasım 1890.

78 DH.MKT.1781/50, 30 Râ.1308/1 Teşrin-i Sani 1306/13 Kasım 1890.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

Antakya'da bir vukuat olmadığı⁷⁹ ancak 19- 20 Kasım'da şehirde kolera salgınından bir,⁸⁰ 21 Kasım'da yine bir kişinin,⁸¹ 24 Kasım'da ise İskenderun'da Antakya'dan gelen bir kişi ile ⁸² 28 Kasım'da da Antakya'da bir,⁸³ 29-30 Kasım'da İskenderun'un Karaağaç köyünde beş günde altı,⁸⁴ 5 Aralık'ta ise Antakya'da bir, ⁸⁵ 8 Aralıkta ise Belen'de bir ⁸⁶ 10 Aralıkta da yine Belen'de bir kişinin öldüğü Halep valiliğinden Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesine telgrafla bildirilmişti.⁸⁷ Buna göre aşağıda yer alan tablo 2'de 1890 tarihinde Kasım ve Aralık aylarında Antakya ve çevresinde salgından ölenler gösterilmiştir.

Tablo 2. Kasım-Aralık 1890'da Antakya ve çevresinde kolera salgınından ölenlerin sayısı

Tarihler	Antakya	Reyhaniye	Belen	İskenderun
1 Kasım 1890	27			
2 Kasım 1890	59	12		
3 Kasım 1890	31			
4 Kasım 1890	23			
5 Kasım 1890	19	30		6
6 Kasım 1890	5			
7 Kasım 1890		5		
8 Kasım 1890	21	6		
10 Kasım 1890	1			
11 Kasım 1890	2			
13 Kasım 1890	4			
20 Kasım 1890	1			
21 Kasım 1890	1			
24 Kasım 1890				1
28 Kasım 1890	1			
30 Kasım 1890				6
5 Aralık 1890	1			
8 Aralık 1890			1	
10 Aralık 1890			1	
Toplam	196	53	2	13

Tablo 2'ye göre Kasım ve Aralık aylarında kolera salgınından ölenlerin oranı geçen aya göre artış göstermiştir.

1890'da Antakya ve çevresinde devam eden kolera salgını etkisini 1891'de devam ettirdi ve bu salgınlardan yine birçok insan öldü. 26 Haziran'da Antakya'da bir, Harim'de

79 Y. PRK. UM. 19/105_2, 3 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 15 Kasım 1890.

80 Y.PRK. UM. 19/105_5, 8 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 20 Kasım 1890,DH.MKT.1783/64_1_1,10 Teşrin-i Sani 1306/22 Kasım 1890.

81 Y.PRK.UM. 19/105_6,9 Teşrin-i Sâni sene 1306/21 Kasım 1890.

82 DH.MKT.1784/36,11 R.1308/12 Teşrin-i Sani 1306/24 Kasım 1890.

83 Y. PRK. UM. 19/105_8, 16 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 28 Kasım 1890.

84 Y. PRK. UM. 19/105_11, 21 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 3 Aralık 1890.

85 Y.PRK. UM. 19/105_13, 23 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 5 Aralık 1890.

86 Y. PRK. UM.19/105_16, 27 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 9 Aralık 1890.

87 DH.MKT.01790_102,27 R.1308/28 Teşrin-i Sani 1306/10 Aralık 1890.

iki, 27 Haziran da da Halep'te iki, Antakya ile Harim'de birer,⁸⁸ 27 Haziran Perşembe günü saat ondan 28 Haziran saat ona kadar yine Halep'te iki ve Antakya ile Harim'de birer⁸⁹ 29 Haziran da Halep'te dört, Antakya'da iki hastadan bir kişi ve 30 Haziran da ise Mekke'de koleradan otuz beş kişinin öldüğü Hicaz ve Halep'ten telgrafla merkeze bildirilmişti.⁹⁰

1 Temmuz da ise Mekke'de koleradan yirmi iki, Halep'te dört, Antakya'da bir ve Harim'de iki kişinin⁹¹ 3 Temmuz'da Mekke'de elli bir ve diğer hastalıklardan seksen dört, Halep'te on sekiz, Antakya'da bir kişinin⁹² yine 3-5 Temmuz'da Halep'te on yedi ve Antakya'da iki kişinin salgından öldüğü merkeze bildirildi.⁹³ 7-8 Temmuz da ise Antakya'da salgından ölen olmadığı ancak ayın 8'inde salgından Halep'te on iki kişinin⁹⁴ 9 Temmuzda da Halep'te on, Antakya'da bir, İdlib'te bir kişinin öldüğü bildirildi.⁹⁵ Ancak 12-13 Temmuz da Antakya'da ölen olmadığı fakat Halep'te yirmi sekiz, 13 Temmuz da Mekke'de yüz elli bir ve diğer hastalıklardan dokuz ve 12'sinde de Cidde'de salgından on sekiz kişinin öldüğü merkeze bildirilmiştir.⁹⁶ Yine bu tarihte Mamuretülaziz, Antakya ve Harimde koleradan bir eser olmadığı fakat Halep ve Mekke'de koleradan çok sayıda insanın öldüğü Hicaz ve Halep'ten merkeze telgraflarla bildirildi.⁹⁷ 13-15 Temmuz'da Harim ve çevresinde koleradan ölüm olmadığı fakat Halep'te on yedi, Antakya'da ise iki kişinin öldüğü,⁹⁸ 15 Temmuzda Halep'te koleradan yirmi sekiz kişi ölürken Antakya'da herhangi bir vukuat olmadığı, Mekke'de ise bu salgından yine yüz elli bir ve diğer hastalıklardan da dokuz ve ayın 14'ünde ise Cidde'de salgından on sekiz kişinin öldüğü Halep, Mamuretülaziz ve Hicaz'dan merkeze telgraflarla bildirildi.⁹⁹ Yine mezkûr tarihte Pazartesi saat ondan Salı saat ona kadar Halep'te koleradan on altı kişinin bu salgından ölürken Antakya'da ve Harim'de ise herhangi bir vukuat olmadığı¹⁰⁰ 16 Temmuzda ise salgından Halep'te altı, Antakya'da bir kişinin öldüğü ve bununla birlikte Hicaz'daki kolera salgını nedeni ile sıhhi tedbirlere fevkalade itina edildiği merkeze bildirildi.¹⁰¹ 15-17 Temmuzda da Mekke'de koleradan elli beş ve diğer hastalıklardan on dört, 16'sında da Cidde'de on dokuz, Halep'te de on dokuz kişinin öldüğü ancak Antakya ile Harim'de vukuat olmadığı,¹⁰² 16-17 Temmuzda ise Halep'te on dokuz kişinin öldüğü¹⁰³ ve bu tarihlerde Antakya ile Harim'de yine ölüm olmadığı,¹⁰⁴ 19 Temmuz da Halep'te koleradan on, Antakya ve İdlib'te de birer kişinin bu salgından öldüğü merkeze bildirildi.¹⁰⁵ Aşağıda yer alan tablo 3'te Haziran ve Temmuz 1891'de Antakya ve çevresinde salgından ölenlerin sayıları gösterilmiştir.

88 DH.MKT.1849/100,5 Z.1308/29 Haziran 1307/12 Temmuz 1891.

89 Y.PRK.SH.3/37_5, 28 Haziran 1307/ 10 Temmuz 1891.

90 DH.MKT.1850/44, 7 Zilhicce 1308/1 Temmuz 1307/14 Temmuz 1891.

91 Y.PRK.DH.4/39_8, 8 Z.1308/2 Temmuz 1307 / 14 Temmuz 1891.

92 Y.PRK.DH.4/39_9, 11 Z.1308/5 Temmuz 1307 / 17 Temmuz 1891.

93 Y.PRK.DH.4/39_10, 12 Z.1308/6 Temmuz 1307 / 18 Temmuz 1891.

94 DH.MKT.1851/68, 15 Z.1308/9 Temmuz 1307/22 Temmuz 1891.

95 DH.MKT.1851/124, 17 Z.1308/11 Temmuz 1307/24 Temmuz 1891.

96 Y.PRK.DH.4/39_6, 20 Z.1308/14 Temmuz 1307/ 26 Temmuz 1891.

97 DH.MKT.1853_00044,21 Z.1308/15 Temmuz 1307/28 Temmuz 1891.

98 DH.MKT.1850/101,6 Temmuz 1307/18 Temmuz 1891.

99 DH.MKT.1852/86, 20 Z.1308/15 Temmuz 1891.

100 Y.PRK.SH.3/37_3,3 Temmuz 1307/15 Temmuz 1891.

101 DH.MKT.1850/92,9 Z.1308/3 Temmuz 1307/16 Temmuz 1891.

102 Y.PRK.DH.4/39_5, 24 Z.1308/18 Temmuz 1307/30 Temmuz 1891.

103 DH.MKT.1854/98,24 Z.1308/18 Temmuz 1307/31 Temmuz 1891.

104 DH.MKT.1854/98,24 Z.1308/18 Temmuz 1307/31 Temmuz 1891.

105 Y.PRK.DH.4/39_7, 17 Z.1308/11 Temmuz 1307 / 23 Temmuz 1891.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

Tablo 3. Haziran-Temmuz 1891’de Antakya ve çevresinde kolera salgınından ölenlerin sayısı

Tarihler	Antakya	Harim	Halep	İdlib	Mekke
26 Haziran 1891	1	2			
27 Haziran 1891	1	1	2		
28 Haziran 1891	1	1	2		
29 Haziran 1891	1		4		
30 Haziran 1891					35
1 Temmuz 1891	1	2	4		22
3 Temmuz 1891	1		18		135
5 Temmuz 1891	2		17		
8 Temmuz 1891			12		
9 Temmuz 1891	1		10	1	
13 Temmuz 1891			28		177
14 Temmuz 1891	2		17		
15 Temmuz 1891	1		44		188
16 Temmuz 1891	1		6		
15/17 Temmuz 1891			19		88
16/17 Temmuz 1891			19		
19 Temmuz 1891	1		10	1	
Toplam	14	6	212	2	645

Tablo 3’e göre bu dönemde kutsal topraklarda Hac veya Umreden kaynaklı salgının artış gösterdiği görülmektedir. Nitekim salgının şiddeti Hicaz’dan Halep’e buradan da Antakya’ya gelene kadar azalmaktadır.

19-21 Temmuz 1891’de Mekke’de koleradan kırk yedi ve 19’unda da Cidde’de on bir vefat, Halep’te ise yirmi dört ve bir gün evvelde Antakya’da bir kişinin vefat ettiği merkeze bildirildi.¹⁰⁶ 19 Ağustos’ta da saraya gönderilen arza göre Halep’te koleradan dokuz, Belen’de üç, İdlib’te yedi ve İskenderun’a tabi Karaağaç Köyünde iki kişinin vefat ettiği,¹⁰⁷ 21 Ekimde ise dört saat zarfında Şam’da koleradan kırk bir kişinin salgına yakalandığı ve daha önce yakalananlarla birlikte otuz dört kişinin öldüğü fakat Halep’te ve Antakya’da ölüm olmadığı Suriye ve Halep’ten telgraflarla merkeze bildirildi.¹⁰⁸ 9 Kasım’da da Son yirmi dört saat zarfında Şam’da koleradan on dokuz kişinin bu salgından hasta olduğu ve toplamda da on yedi kişinin öldüğü yine evvelki gün saat ondan ertesi günü ona kadar ise Halep, Antakya ve Mamuretülaziz’de salgından ölüm olmadığı,¹⁰⁹ 17 Kasımda Antakya’da ve Mamuretülaziz’de hastalıktan herhangi bir eser olmadığı, Suriye, Halep ve Mamuretülaziz’den telgraflarda bildirilmiştir.¹¹⁰ Nitekim bu salgın 1896 yılına kadar etkisini göstermiş Tarsus’tan sonra haziran ayında tekrar Antakya (Payas), Hamidiye ve Karataş’ta görülmüş,¹¹¹ 1903’te de salgın tekrar Suriye’ye ve Halep’e geçmiş

106 Y.PRK.DH.4/39_3, 28 Z.1308/21 Temmuz 1307/ 5 Ağustos 1891.

107 Y. PRK.DH. 4/42_7,13, Muharrem sene 1309/ 19 Ağustos 1891.

108 DH.MKT.1885/104,2 R.1309/23 Teşrin-i Evvel 1307/5 Kasım 1891.

109 DH.MKT.1887/85, 6 R.1309/27 Teşrin-i Evvel 1307/9 Kasım 1891.

110 DH.MKT.1885/61,1 R.1309/22 Teşrin-i Evvel 1307/4 Kasım 1891

111 Uğuz,a.g.m,s.443.

buralardan da Anadolu'ya yayılmıştır.¹¹²Bu tarihte salgın nedeni ile Adana Redif Fırkası'na mensup Antakya, Harim ve Ordu Redif Taburlarında bazı köylerde kolera salgını nedeni ile İskenderun'da bulunan rediften dört asker hasta olmuş ve ikisi ölmüştür.¹¹³ Antakya Payas'a bağlı Çaylı köyünde de daha önce ortaya çıkan kolera hastalığından birkaç kişi yaşamını yitirmiştir.¹¹⁴ Buna göre 19-21 Temmuz 1891'den 1903'e kadar mezkûr yerlerde toplam 95 kişi kolera salgını nedeni ile ölmüştür.

Vefa'ya Dair

XVIII. yüzyılda da Osmanlı toprakları genelinde ortaya çıkan veba salgını Antakya'da da görüldü. 1787'de Antakya ve Halep bu salgından büyük oranda etkilendi. Nitekim İskenderun'da vebanın ortaya çıkma nedeni buradaki limana gemilerin gelmesi idi.¹¹⁵ Ancak veba salgını XIX. yüzyıl boyunca giderek etkisini kaybetse de bu yüzyılda veba salgınlarının en önemlileri 1812-1819 ve 1835-1839 yıllarında görülenlerdi. Nitekim şiddetli geçen veba salgını nüfusun üçte birini yok etmiş, sık sık ortaya çıkan bu salgın büyük kayıplara yol açmıştır.¹¹⁶ 1903'te de İskenderun'da zuhur eden vebaya karşı Bulgar Hükümeti bununla ilgili karar almıştır.¹¹⁷ Yine bu tarihte İskenderiye'de bir müddetten beri devam eden veba illetinin hafifleyerek haftada bir iki vukuattan ibaret kaldığı ve bunlarla ilgili gereken önlemlerin icra edildiği, İskenderiye'den çıkanların dahi tabipler tarafından muayene olunduğu, beş günlük karantinanın kırk sekiz saat ihtiyat karantinasına düşürülmesi, karantınada ve yolda bulunanların dahi bu tenzilattan istifade eylemeleri, alınan önlemlere bir kat daha itina gösterilmesi durumu "*Meclis-i Umur-ı Sıhhiye*" de karara bağlanmıştı. Ayrıca konuyla ilgili olarak "*Seraskerlik makamı*", "*Bahriye Nezareti*", "*Tophane Müşiriyet ve Rüsumat Emanet-i Celileleri*" ve "*Telgraf ve Posta Nezareti*" ne de bilgi verilmişti.¹¹⁸ Alınan tedbirler nedeni ile İskenderun ile Lazkiye arasındaki Suriye sahilinde bulunan köy ve kasabalarında salgın azalmıştı.¹¹⁹ Ancak bu tarihte Antakya başta olmak üzere İskenderun ve Süveydiye limanında hem veba hem de kolera salgını ortaya çıkmıştır.¹²⁰ 1907'de de İzmir ve Trabzon'da olduğu gibi Antakya'da da veba salgını devam etmiş,¹²¹ 1909'da ise bu defa da İskenderun'da zahire ambarında çalışanlar arasında veba salgını ortaya çıkar çıkmaz¹²² bu salgın hemen üç kişiye bulaşmıştır.¹²³ Nitekim bu salgından Oseb isimli çocuğun babasının on beş gün önce aynı belirtiler ile üç gün hasta yattıktan sonra vefat ettiği merkeze geçte olsa bildirilmiştir.¹²⁴ 1910'da da bölgede veba salgını devam etmiş¹²⁵ 1912'de İskenderun da iki kişi vebaya yakalanmış ve bununla ilgili gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.¹²⁶

Bölgede Alınan Önlemler

Özellikle büyük salgılar ortaya çıktığında salgınlar deniz, hava ve kara vasıtası ile

112 Özdemir, a.g.e, s.39.

113 DH.MKT.785/38,27 B.1321/6 Teşrin-i Evvel 1319/19 Ekim 1903.

114 DH.MKT.789/22,7 Şaban 1321/15 Teşrin-i Evvel 1319/29 Ekim 1903.

115 Panzac,a.g.e,s.35,66-71.

116 Varlık, a.g.m, s.175-177.

117 HR.SFR.4. 785/78,12 Eylül 1903.

118 A.MKT.MHM.586/17_1,28 Şaban 1321/5 Teşrin-i Sani 1319/19 Kasım 1903.

119 A.MKT.MHM.586/17_2,28 Şaban 1321/5 Teşrin-i Sani 1319/19 Kasım 1903.

120 A.MKT.MHM. 586/17, 23 Şaban 1321/ 14 Kasım 1903.

121 DH.MKT.2611/88, 10 Muharrem 1325/ 23 Şubat 1907.

122 DH.MUİ.39/2/11_6, 21 Zâ.1327/21 Teşrin-i Sani 1325 /4 Aralık 1909.

123 DH.MUİ.39/2/11_2, 21 Zâ.1327/21 Teşrin-i Sani 1325 / 4 Aralık 1909.

124 DH.MUİ.41/1_35, 23 Za.1327/23 Teşrin-i Sani 1325/6 Aralık 1909.

125 DH.MUİ.39/2/11_7, 7 S.1328/4 Şubat 1325 / 17 Şubat 1910.

126 DH.MUİ.39/1_37, 21 Teşrin-i Sani 1328/4 Aralık 1912.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

geniş alanlara yayılırdı.¹²⁷ Salgının yayılmasına etki eden faktörler arasında halkın bilinçsizliği, uyarıları dikkate almamaları, eski ve ilkel yöntemlerin kullanılması, hasta olanların bunu gizlemeleri, salgına yakalanan kişilerin karantina altına girmemek için buldukları yerlerden kaçmaya çalışmaları,¹²⁸ bununla birlikte insanların salgınlara karşı nasıl korunacakları hakkında bilgilendirilmemesi, bazı ulemanın hastalığın ve sağlığın Allah'tan geldiğine inanılması ve hastalıklara karşı korunmanın Allah'a isyan etmek olduğu düşüncesinin hâkim olması ve özellikle hekimlere itibar edilmemesi veba ve koleranın yayılmasında etkili olmuştur.¹²⁹ Önlem yerine insanların dualarla hastalığı def etmeye çalışması,¹³⁰ karantina uygulamalarına karşı ortaya çıkan tepkiler, Müslümanların manevî değerlerini doktorların umursamadığı düşüncesi ve esnafın ekonomik durumunun kötüye gideceği yönündeki algıları da yine salgın hastalıkların geniş alanlara yayılmasında önemli bir faktördür.¹³¹

Osmanlı Devleti modernleşme öncesini diğer bazı devletlerde olduğu gibi sağlık hizmetlerini vakıflar ile sağlamış, özellikle “*Darüşşifalar*” ve “*Bimarhaneler*” diğer İslam toplumlarındaki gibi Osmanlı’da da sağlık hizmeti vermiş, nitekim bu durum “*Meclis-i Tahaffuz*” un kurulmasına kadar da devam etmiştir.¹³² Ayrıca Osmanlı’nın ilk dönemlerinde tıp tahsili için herhangi bir kurumun olmama nedeni ise devletin bu dönemde ekseri sınırlarını genişletme politikasıdır. Ancak buna rağmen ilk Osmanlı Darüşşifası Bursa’da kurulmuştur.¹³³ Açılan Meclis-i Tahaffuz ise ilk toplantısını 1839’da yapmasına rağmen esasen karantina uygulaması 1834’te Sultan II. Mahmud döneminde tatbik edilmiş fakat karantina meclisinin faaliyetleri 1838’de başlamıştır. Bunun nedeni ise bu teşkilat için yeterli derecede mali kaynak olmaması ve başarısız olunabileceği düşüncesidir.¹³⁴ Daha sonra II. Mahmud’un Avusturya’ya güvenmesi ve Avusturya elçisinin karantina usulüne vakıf olması bu ülkeden Doktor Minas’ı Osmanlı’ya davet edilmesini sağlamış ve bu kişi daha sonra “*Meclis-i Tahaffuz*” a baş direktör olarak atanmıştır. Bu mecliste resmi yazışmalarda bazen “*Meclis-i Tahaffuz*” bazen de “*Meclis-i Sıhhiye*” adını kullanmış,¹³⁵ “*Meclis-i Umûr-ı Sıhhiye*”, “*Sıhhiye Meclisi*”, “*Sıhhiye Nezâreti*”, “*Karantina Nezâreti*” gibi isimler de verilerek “*Meclis-i Tahaffuz-ı Ulâ*” ve “*Meclis-i Tahaffuz-ı Sani*” olmak üzere iki şube şeklinde teşkil edilmiştir.¹³⁶ 1840’ta ise bu meclis, hazırlamış olduğu bir nizamname ile başta İstanbul olmak üzere tüm limanlarda her gemi için bir sağlık patenti bulundurma zorunluluğu getirmiş ve bu belirli periyotlarda değerlendirilmiştir.¹³⁷ Ayrıca oluşturulan karantina istasyonları da Sıhhiye Meclisine bağlanmış, kolera salgınları hakkında da

127 Esra Atmaca, “XIII. -XV. Yüzyıllar Arasında Suriye Bölgesinde Veba Salgınları”, *International Journal Of Science Culture And Sport*, July, Adapazarı Müftülüğü, Sakarya 2015 s.528.

128 Uğuz a.g.m, s.440.

129 Şimşek, a.g.m, s.164.

130 Ercüment Topuz, “XIX. Yüzyılda Antep (Ayıntap) Örneği Üzerinden İlet-i Kolera ile Mücadele”, *Tarihten Günümüze Ayıntap-Gaziantep*, Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep Bildiri Metinleri Kitabı, Ed. A. Gündüz, M. Çelikdemir, S. Osrak, M. Dağ, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları-23, 2018, s.240.

131 Esat Aktaş, “*Erzurum ve Trabzon Vilayetlerinde Salgın Hastalıklar (1838-1914)*”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı*, Erzurum 2015, s.24.

132 İsmail Yaşayanlar, “*Osmanlı Devleti’nde Kamu Sağlığı’nın Kurumsallaşmasında Koleranın Etkisi*”, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı* Ed. Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2017. s.4.

133 Osman Şevki Uludağ, *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2010, s.28.

134 Osman Şevki Uludağ, *Türkiye Karantina Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuasının No.1 sene 1958’den Ayrı baskı, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1958, s. 146.

135 Yıldırım, a.g.e, s.23.

136 Gülden Sarıyıldız, “*Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri*”, *Belleten*, Cilt: LVIII – Sayı: 222, Yıl: 1994 Ağustos, s. 335-338,349.

137 Yıldırım, a.g.e, s.23

vatandaşların bilgilendirilmesi için Fransa'nın hazırlamış olduğu kolera talimatı Türkçeye olduğu gibi tercüme edilerek "*Takvim-i Vekâyi*" de yayınlanmıştır. Bununla birlikte Hekim başı Mustafa Behçet Efendi tarafından da bu salgına karşı korunma yöntemlerini içeren bir "*Kolera Risalesi*" kitapçığı da hazırlanmıştır. Koleranın seyrini takip için de Fransa'dan Doktor Monneret Osmanlı'ya davet edilmiştir.¹³⁸ 1849 yılına geldiğinde ise "*Talimat-ı Tıbbiye*" ile kent merkezinde görev yapacak doktorların uyması gereken kurallar belirlenmiş, doktorların gerektiğinde kasaba ve köylere kadar gitmesi ve belirli şartlarda ne gibi ücret alabilecekleri belirlenmiştir.¹³⁹ Bununla birlikte sadece İstanbul değil taşrada da sağlık hizmetleri yaygın hale getirilmiş, Tanzimat Fermanından hemen sonra da ilk sivil hastane İstanbul'da açılmıştır.¹⁴⁰ 1890'da da "*Dersaadet Tıbbiye Cemiyeti*" bir rapor hazırlayarak yayınlamıştır. Bu rapora göre ülkede hijyen önlemlerinin alınması gerektiği belirtilmiş, çiçek hastalığına yakalananlar için de bir hastane ve ücretsiz aşının olması, sokakların her gün süpürülmesi ve arada sırada bol su ile yıkanması gerektiği belirtilmiştir.¹⁴¹ Sanayi devrimi sonrası da halkın kentlere yönelmesi durumunda hekimlerin sadece kolera hakkında bilgiler vermeyip kişisel temizlik konusunda da halkı bilinçlendirmesi istenmiştir.¹⁴²

Osmanlı alınan tedbirler doğrultusunda salgın hastalıklar ortaya çıktığında diğer kentlerde olduğu gibi Antakya ve çevresinde de gerekli tedbirleri hemen aldı. Örneğin, 1768'de ortaya çıkan salgında İskenderun İskeleyi'nde karantina doktorluğu yapan Avusturyalı Garabsayd burada önemli hizmetler verdi ve bu nedenle bu doktora dördüncü rütbeden mecidiye nişanı verilmesi için alınan karar üzerine mezkûr nişan yapılması için Maliye Nezaretine bilgi verildi.¹⁴³ 1848'de ki kolera salgınında da hükümet tarafından hazırlanan nizamname Antakya ve buraya bağlı kasaba ile köylerdeki cami ve mescitlerde halka ilan edildi. Buna göre zenginlerin ve kendi isteği ile ücret verenlerin dışında doktorların para almaması ve sadece şehir merkezi değil kasaba ve köylerde muayene yapması gerektiği bununla birlikte kürtaj veya bununla ilgili ilaç verilmemesi kararlaştırılmıştır.¹⁴⁴ Yine bu tarihte Halep ve çevresindeki kolera salgını kısa zamanda geniş alanlara yayılması üzerine ¹⁴⁵ Antakya ve civarına Prusyalı Doktor Peli aylık 1000 kuruş maaşla tayin edilmiştir.¹⁴⁶ 1853'te de İskenderun karantina müdürü Hacı Mustafa Ağa vefat edince yerine Meclis-i Sıhhiye mülazımlarından Salih Ağa 800 kuruş maaş ile bu vazife için görevlendirilmiş¹⁴⁷ fakat bu kişinin vefat etmesi üzerine bu defa da Ekim ayında eski müdürlerden Mehmed bey bu göreve tekrar tayin olunmuştur.¹⁴⁸ Ayrıca burada Osmanlı 1847-1867 yıllarında buralardaki bataklıkların kurutulması hakkındaki dilekçeleri dikkate alarak bu sorunu çözmeye çalışmıştır.¹⁴⁹ Ayrıca 1856'da da İskenderun'da Halep

138 Adem Çalışkan, "*Osmanlı Kenti Bayezid'de Salgın Hastalıklar ve Bazı Asayiş Problemleri (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları)*" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Nisan 2020, s.9.

139 Yaşayanlar, *Osmanlı Devleti'nde Kamu...* s.7.

140 Burcu Kurt, "*Osmanlı Doğu Sınırında Kamu Sağlığı ve Siyaset: 19. Yüzyıl Bağdad'ında Hastaneler*", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı, Ed. Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara 2017. s.143,149.

141 Hikmet Özdemir, *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914- 1918*, Atatürk Kültür ve Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi-Sayı 104, Ankara 2005, s.21-331.

142 Yaşayanlar, *Osmanlı Devleti'nde Kamu...* s. 3.

143 A.MKT.MHM .327/18,20.L.1181/10 Mart 1768.

144 Kara, *a.g.t.*, s.107.

145 Çalışkan ve Eyicil, *a.g.m.*, s.1300.

146 Kara, *a.g.t.*,s.107.

147 A.DVN.85/25,3 Ca.1269/12 Şubat 1853.

148 A.DVN.93/ 16, 23 M.1270/26 Ekim 1853

149 İsa Kalaycı, İskenderun ve Limanı (1832-1914) Halep İngiliz Konsolosluk Raporları Işığında, Kriter Yayınları, İstanbul 2020, s.55-58

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

tüccarından bazı kimselerin yaptırmakta oldukları bina inşasının bölgedeki karantinahaneye zarar verebileceği Tophane-i amire müşirliği tarafından merkeze bildirilmiş ve mezkûr inşaatın karantinahaneye zarar verip vermediğinin araştırılması istenmiştir. Rapor doğrultusunda da eğer bir zararı var ise bunun hemen men edilmesi için Adana valiliğine bir tahrirat gönderilmiştir.¹⁵⁰ 1859'da da İskenderun iskeleleri karantina memurlarının maaşlarına belirlenen iltizam haricinde zam yapılamayacağı kararlaştırılmıştır.¹⁵¹ Yine Avusturyalı Garabsayd 1865'e kadar İskenderun İskelesinde karantina doktoru olarak hizmete devam etmiş bu tarihte de gelip giden hasta askerleri hastanede tedavi etmiş ve daha pek çok iyi hizmetlerinden dolayı bir Mecidiye nişanı verilmesine dair Beşinci Orduyu Hümayun Müfettişi Miralay Eşref Bey'in verdiği tezkire üzerine doktora dördüncü rütbeden bir kıta Mecidiye nişanı verilmiştir.¹⁵² Bununla birlikte 1868'de Halep vilayetinin ihtiyacına kâfi zahire mevcut ise bahar mevsiminde muhtemel çekirge istilasını bahane ederek ortaya çıkabilecek karaborsacılığın önüne geçmek için hasat mevsimine kadar İskenderun iskelesine gelen zahireden de gümrük vergisi alınmaması kararlaştırılmıştır.¹⁵³ 1872'de de Antakya'da meydana gelen deprem üzerine bu konu hakkında Mr. Gordon Sefaret'e bir mektup göndermiştir.¹⁵⁴ 28 Temmuz 1886'da da Antakya Belediye Tabipliği'ne tayini söz konusu olan Doktor Hofman Efendi'nin tabip mektebinde hakkında herhangi bilgi bulunmaması üzerine buraya tayini Tıbbiye Nezaret-i Behiyyesinden uygun görülmemiş ve ancak cevaben gönderilen tahriratta Doktor Hofman Efendi'nin diploma ile askerlik mesleğinde bulunarak görev yaptığı süre içerisinde yaptıkları işlere mükâfaten Mecidiye nişanıyla taltif buyrulduğu bildirilmiştir. Ancak memuriyetinde muvaffak olsa da adı geçen doktorun memuriyetini tasdik etmenin iki şeye bağlı olduğu, evvela bu kişinin elinde nezaretten verilmiş ruhsatname bulundurmak ve Osmanlı tebaasından olması gerektiğinden doktorun memuriyetinin tasdik olunamayacağı ona göre gereğinin yapılması Halep vilayetine tahriratla bildirilmiştir.¹⁵⁵

1891'deki kolera salgını esnasında Antakya Telgraf Müdürü Sıdkı önemli hizmetler vermiş ve bu nedenle bu kişiye rütbe-i salise tevcih edilirken¹⁵⁶ yine Hicaz'da zuhur eden koleradan dolayı sıhhi tedbirlerin sıkı bir şekilde alındığı merkeze bildirilmiştir.¹⁵⁷ 1892'de de Antakya Belediye Tabibi Serkisyan Emanuel Efendi ile biraderi Doktor Yakub Efendi görev yapmıştır. Bu kişilere de kolera esnasında görülen hüsn-i hizmetlerine binaen birer rütbe veya nişanla taltifleri hakkında Halep vilayetinden gelen tahriratın irsal kılındığı Tıbbiye Nezareti'ne tahriratla bildirilmiş,¹⁵⁸ 1894'te de Antakya'da doktorluk yapan Yakub Efendi'nin hizmetlerinden dolayı beşinci rütbeden bir kıta Mecidi Nişanı ile taltifine dair Halep vilayetinden tahrirat gönderilmiştir.¹⁵⁹ 1895'te ise İskenderun ile Süveydiye arasındaki sahilin hastalık sebebiyle karantinaya alınarak beş günlük karantina uygulanması ve hudutta geçici bir tahaffuzhane teşkilinin Suriye ve Beyrut vilayetleri tarafından istenmesi üzerine konu Sihhiye Nezareti'ne bildirilmiştir.¹⁶⁰

XX. yüzyılda da Antakya ve civarında salgınlara karşı tedbirler alınmaya devam etmiştir. 1900'de Antakya Belediye Doktoru Manuel Efendi'nin vefatı üzerine yerine Ehl-i

150 A.MKT.MHM.101/24,6 Râ.1273/4 Kasım 1856.

151 A.MKT.NZD.293/90,3 R.1276/30 Ekim 1859.

152 I.DH.534/37023, 8 L.1281/6 Mart 1865.

153 A.MKT.MHM.402/34,23 Zâ.1284/17 Mart 1868.

154 HR.SFR.3/182_73, 28 Mayıs 1872.

155 DH.MKT.1357/76,26 L.1303/16 Temmuz 1302/28 Temmuz 1886.

156 DH.MKT.1827/24,29 Ş.1308/28 Mart 1307/9 Nisan 1891.

157 DH.MKT.1850/92,9 Z.1308/3 Temmuz 1307/16 Temmuz 1891.

158 DH.MKT.1912/94,16 C.1309/4 Kanun-i Sani 1307/17 Ocak 1892.

159 DH.MKT.236/27,30 Nisan 1310/12 Mayıs 1894.

160 DH.MKT.406/44,10 S.1313/20 Temmuz 1311/2 Ağustos 1895.

İslam'dan bir doktorun süratle tayin edilmesi talep edilmiştir.¹⁶¹ 1903'tede Beyrut'tan İskenderun limanına gelen Almanya bandıralı Rados isimli vapura İskenderun karantina memuru Doktor Labored tarafından muayenesiz pratika vermesi ve benzer hareketlerde daha öncede bulunması, tekrar Beyrut'tan İskenderun'a gelen bir İngiliz bandıralısına da muayenesiz pratika vermesi üzerine bu önemli vazifeden azl edilmesi ve yerine başkasının tayin olunmasına dair Halep'ten merkeze bir tahrirat gönderilmiştir.¹⁶² Yine buna bağlı olarak bu tarihte Antep Antakya, Urfa, Birecik ve sair mahallelerde görülen kolera salgınına karşı gerekli tedbirlerin alınması üzerine salgın etkisini azaltmıştır. Bununla birlikte bazı kazalarda belediye gelirlerinin yetersizliğinden dolayı belediye tabibinin tayin edilememesi ve bazılarında da mevcut tabibin kasaba ve köylere yetişememesi üzerine Şam'dan buraya askeri tabiplerin bir kısmının gönderilmesine dair Halep Valisi Mecid tarafından Dâhiliye Nezareti'ne şifreli bir telgraf bildirilmiştir.¹⁶³ Ayrıca silah altına alınan Adana Redif Fırkası'na mensup Antakya, Harim ve Ordu Redif Taburlarından, bazı köylerde kolera hastalığı görülmesi üzerine bu gibi köylerden alınacak efradın diğer askerlere de hastalığı bulaştırılabilecekleri şüphesi ile Antakya, Harim, Ordu ve İskenderun taburlarının icabı halinde tekrar toplanmak üzere dağıtılması uygun görülmüş¹⁶⁴ ve Payas'a bağlı Çaylı karyesinde daha önce ortaya çıkan koleradan birkaç vukuat zuhura gelse de önüne geçilmiş ve Adana'da umumi sıhhi durumların yolunda olduğu ve karantina altında bulunan vapurların karantinalarının kaldırılması hakkında Dahiliye Nezareti'ne bir tahrirat gönderilmiştir.¹⁶⁵ 19 Kasım'da İskenderun ile Lazkiye arasındaki Suriye sahilinde bulunan köy ve kasabaların sağlık durumlarının bir müddetten beri iyi bir şekilde devam ettiği yapılan tetkiklerden anlaşıldığı, bu sebeple mevzubahis olan 5 günlük karantina süresinin kırk sekiz saate indirildiği, karantinada ve yolda bulunanların dahi bu tenzilattan istifade eylemeleri, alınan önlemlere bir kat daha itina gösterilmesinin Meclis-i Umur-ı Sıhhiye'de karara bağlanarak gerekenlerin yapıldığı ve ayrıca konuyla ilgili olarak Seraskerlik makamı ile Bahriye Nezareti, Tophane Müşiriyet Rüşumat Emanet-i Celileleri ile ayrıca Telgraf ve Posta Nezareti'ne de bilgi verilmiştir. Bu nedenle de durumun Evrak-ı Havadis ile ilan edilmesi istenmiştir.¹⁶⁶ Ancak Ekim 1903'te İskenderun'da toplanan askerlerden dördünün şüpheli surette hastalanması ve Antakya kazası dâhilinde Süveydiye Limanı'nda dahi kolera illetinden bazı vukuat görülmeye başlanması üzerine hemen Lazkiye hariç tutularak Ayas dahil olmak üzere bu iki bölge arasındaki sahilden 12 Ekim'den itibaren çıkacakların beş gün karantinaya konularak gözetim altında tutulmaları Meclis-i Umur-ı Sıhhiye'de karara bağlanmış ve karar Seraskerlik makamı ile Bahriye Nezareti, Tophane Müşiriyet ve Rüşumat Emanet-i Celileleri ile Telgraf ve Posta Nezareti'ne bilgi verilerek ve durumun gazeteler ile ilan edilmesi istenmiştir.¹⁶⁷

1904'te de Antakya Belediye Tabibi Minas Efendi'nin liyakatsizliği ve çağrıldığı yerlerden fahiş ücret alması nedeni ile görevden alınarak yerine Müslim ve mütehasıs bir doktorun gönderilmesi istenmiş ve mahallinden yapılan başvurunun tahkiki hususunda Dâhiliye Nezareti'ne bir tahrirat gönderilmiştir.¹⁶⁸ 1907'de de Antakya, İzmir ve Trabzon'da çıkan veba salgını nedeni ile gereken temizlik kurallarına titizlikle riayet edilmesi istenmiştir.¹⁶⁹ 9 Mart 1909'da ise Sıhhiye Nazırı Vekilinden Dâhiliye Nezareti'ne, İskenderun'da vefat

161 DH.MKT.2315/41, 6 Zâ.1317/23 Şubat 1315/7 Mart 1900.

162 DH.MKT.643/29,7 M.1321/23 Mart 1319/5 Nisan 1903.

163 DH.ŞFR.314/104,22 Eylül 1319/5 Ekim 1903.

164 DH.MKT.785/38,27 B.1321/6 Teşrin-i Evvel 1319/19 Ekim 1903.

165 DH.MKT.789/22,7 Şaban 1321/15 Teşrin-i Evvel 1319/29 Ekim 1903.

166 A.MKT.MHM.586/17_2,28 Şaban 1321/5 Teşrin-i Sani 1319/19 Kasım 1903.

167 A.MKT.MHM.586/17,12 B.1321/30 Eylül 1319/13 Ekim 1903.

168 DH.MKT.853/41,5 Râ.1322/8 Mayıs 1320/20 Mayıs 1904.

169 DH.MKT.2611/88, 10 Muharrem 1325/ 23 Şubat 1907.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

edenlerin resmi muameleleri yapılmadan ve karantina hane doktorundan resmi ruhsat almaksızın defnedilmekte olduğu konusunda hükümet-i mahalliye ye müracaat edilmiş, bundan sonra vuku bulacak vefatlarda belediye doktoru tarafından muayene edilmesi ve karantina haneye bilgi verilmesi için mahalline tebligat icrası zımında durum Halep vilayetine bildirilmiştir.¹⁷⁰ Bununla birlikte 28 Kasım'da da İskenderun'dan gerek karadan ve gerek denizden gelecek yolcuların muayenesi için Süveydiye'de doktor olmadığı için Halep Sıhhiye komisyonunca Antakya'dan 1.500 kuruş maaşla doktor gönderilmesi istenmiş¹⁷¹ ve 1 Aralıkta da veba serumundan yirmi şişede kırk dozluk serumun İskenderun'a gönderilmiş ancak bakteriyolojihane müstahdemliğinden bir de bakteriyolog gönderilecek ise bunun masrafının nasıl karşılanacağı sorulmuştur.¹⁷² Ancak bu tarihte İskenderun'da zahire ambarında çalışanlar arasında zuhur eden veba illetinden dolayı mezkûr ambar ile buna benzeyen mahallerin İskenderun karantinası tabibinin nezareti altında Klazomen tahaffuzhanesinden ¹⁷³ gönderilenler tarafından dikkat ve ihtimam ile nezarete tutulması ve belediyece farelerin usulü dairesinde telef ve imha edilmesine karar verilmiştir.¹⁷⁴ Yapılan araştırmaya göre de İskenderun'da zuhur eden şüpheli veba hastalığının şimdiye kadar üç kişiye bulaştığı, hastalığın İskenderiye'den gelen zahirenin konulduğu ambarlar ve hamallarından zuhur etmesine nazaran İskenderiye'den sirayet ettiği anlaşılmıştır. Bu nedenle gerekli tedbirlerin alınmaya çalışıldığı, köylerin civarlarında daima seyyar olarak teftişlerde bulunması ve İskenderiye'den çıkacaklar ile Antakya'dan gelecekler için toplamda altı doktor ve İskenderun'da bulunmak üzere de üç dezenfektör istihdamının gerekli olduğuna karar verilmiştir. Görev alacakların maaş vesaire masraflarının karşılanması içinde şimdilik bin liranın harcanmasına ve hastalığın görüldüğü ambar ile hastalık bulaşanların buldukları hanelerin yakılması içinde ayrıca tahsisat itasının lüzumlu olduğu bildirilmiştir.¹⁷⁵ Bunun üzerine 18 Aralıkta doktor maaşları vesaire giderler için belirlenen 1.000 liranın Osmanlı bankası poliçesiyle mahalline gönderilmiş,¹⁷⁶ Şubat 1910'da İskenderun'da veba hastalığının men-i sirayeti için istihdam olunan doktorların maaşları vesaire için sarf olunan meblağın 6.432 kuruş 5 paradan ibaret olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁷ Yine Maliye nezaretine de burada zuhur eden şüpheli veba hastalığının bir an evvel izolesiyle etrafa bulaşmasını önlemek için köylerin civarında seyyar olarak teftişte bulunmak üzere istihdamına lüzum görülen altı doktor ve üç dezenfektörün maaşlarıyla ve masrafları için 1.000 lira ayrılması hakkında defterdarlığa çabuk şekilde izin verilmesi ve hastalık zuhur ettiği anlaşılan hanelerin yakılması içinde ayrıca tahsisat itasının lüzumlu olduğu Halep vilayetinden merkeze bildirilmiştir.¹⁷⁸ Burada salgının yayılmasının en büyük nedeni aslında veba belirtilerinden şüphelenilen on iki yaşındaki Oseb isimli çocuğun babasının on beş gün önce aynı belirtiler ile üç gün hasta yattıktan sonra vefat etmesi ve İskenderun karantinası doktorunun bunu ancak on beş gün

170 DH.MKT.2764/26,16 S.1327/24 Şubat 1324/9 Mart 1909.

171 DH.MUİ.39/2/11_10,25 Teşrin-i Sani 1325/ 28 Kasım 1909. Bununla birlikte İskenderun kaymakamlığından veba salgını için yeterli miktarda serum gönderilmesi talebi üzerine hemen yirmi şişe derununda kırk dozluk serum gönderilmiş ve bu serumun Paris'ten beher şişesi beş frank mukabilinde tedarik olunduğu, daha önce Antalya'ya gönderilen serumun her bir şişesi otuzar kuruş olmak üzere bin altı yüz elli kuruşun Antalya mutasarrıflığından talep edildiği halde gönderilmediğinden hem meblağ-ı mezkûrun hem de bu defa İskenderun kazasına zimmet kayıt edilen yirmi şişe serumun toplamı olan altı yüz kuruşun ödenmesi de talep edilmiştir. DH.MUİ.49/1_10,16 Z.1327/16 Kanun-i Evvel 1325/29 Aralık 1909.

172 DH.MUİ.39/2/11_13, 28 Teşrin-i Sani 1325 / 1 Aralık 1909.

173 Klazomen (Urla) tahaffuzhanesi hakkında bkz. Pelin Böke, "İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)"ÇTTAD, VIII/18-19, (2009/Bahar-Güz), s.137-159

174 DH.MUİ.39/2/11_6, 21 Zâ.1327/21 Teşrin-i Sani 1325 /4 Aralık 1909.

175DH.MUİ.39/2/11_2, 21 Zâ.1327/21 Teşrin-i Sani 1325 / 4 Aralık 1909.

176 DH.MUİ.39/2/11_16, 5 Z.1327/5 Kanun-i Evvel 1325 /18 Aralık 1909.

177 DH.MUİ.39/2/11_7, 7 S.1328/4 Şubat 1325 / 17 Şubat 1910.

178 BEO.3672/275340,22 Teşrin-i Sani 1325/5 Aralık 1909.

sonra bildirmesidir. Bunun üzerine de tüm doktorların tedavi ettikleri hastalar üzerinde kolera veya vebadan şüphe duymaları halinde derhal yakındaki karantina doktoruna ve hükümet-i mahalliye ye haber vermeleri ve gerekli uyarıların yapılması istenmiştir.¹⁷⁹ Bununla birlikte İskenderun'a karadan ve denizden çıkacakların evvel mahallerince muayene-i tibbiyeye tabi tutulmaları, veba görülen hane ve ambarın güzelce temizlenmesi ve bununla birlikte İskenderun karantinası tabibinin bakteriyoloji fennine aşına olduğu ve kafi miktarda serumun irsali nedeni ile icap eden mahallerin tehcir ve lüzumu halinde aşılama yapılması istenmiştir. Ayrıca veba'nın olduğu ambar ve hanenin yakılmasında bir fayda olmayacağı çünkü asıl sirayet vasıtaları olan farelerin bu yakım işlemi sırasında o bölgeden başka yerlere kaçabileceği ve oralara da hastalık bulaştırabileceği bildirilmiş ve bundan vazgeçilmiştir.¹⁸⁰

Kasım 1910 tarihinde ise Sıhhiye Nezaretine Mirza Süleyman Han imzasıyla çekilen telgrafa göre, hacca gitmek için üç ay önce memleketlerinden hareket ederek Felluce ve Ebu Kemal'de beşer gün karantinada bekledikten sonra Meskene'de Sıhhiye müfettişi tarafından muayede hastalık olmadığına anlaşıldığı üzerine İstanbul'dan gelen telgrafname üzerine on gün daha karantinaya tabi tutulduktan sonra İskenderun'a deniz yolu ile gitmeleri için altı yüz hacıya da izin verilmiştir.¹⁸¹ 1912'de de İskenderun'da iki hastada veba olduğu doktorlar tarafından tespit edilmesi üzerine gerekli tedbirlerin alındığı Halep vilayetinden bildirilmiştir. Ayrıca Dört Yol'daki askeri doktorlar ile mahalli belediye-i sıhhiye hemen tedbir olarak İskenderun'a yakın olan Payas ve civarında da birtakım tedbirlerin alınmasına karar verildi. Bununla birlikte Payas ile Yumurtalık iskelelerine, sahil vilayetlerine gidecek hayvanların yaklaşmasına da izin verilmemesi gerektiği ve tabip bulunan limanlarda da bunların muayeneye tabi tutulması ve hızlı bir şekilde kordon teşkil edilerek mezkûr yerlerde gerekli tedbirlerin alınması da Dâhiliye ve Sıhhiye Nezaretlerine bildirilmiş,¹⁸² 1921'de ise Beyrut ve İskenderun karantina tabibi tarafından buralardan gelenlerin sağlık muayenesine tabi tutulacakları hususunda Hudud-ı Sıhhiye Müdüriyet-i Umumiye den Dâhiliye Nezaretine bilgi verilmiştir.¹⁸³

Sonuç

Tüm dünyayı etkisi altına alan ve çok sayıda insanın ölmesine neden olan salgınlar Asya ve Avrupa'dan sonra XVIII. yüzyıldan itibaren Osmanlı devletinde görüldü. Özellikle bu salgınlar içinde veba ve kolera salgınları sadece toplumlari değil devletleri de ekonomik ve askeri açıdan olumsuz yönde etkiledi. Nitekim diğer devletler gibi Osmanlı Devleti'nin de bu salgınlardan büyük oranda etkilenmesi salgınlara karşı birtakım tedbirler almasını zorunlu kıldı. Öncelikli olarak karantina uygulaması başlatan Osmanlı, karantina meclisleri ve tahaffuzhaneler ile hıfzıssıhha komisyonları teşkil ederek, salgın görülen yerlere doktorlar ve sağlık ekipmanları sevk etti. Görevlendirilen doktorlardan da günlük salgınlar hakkında sıhhiye ve dâhiliye nezaretine bilgi vermesini istedi. Yapılan bu ve buna benzer uygulamalarda çoğunlukla salgın görülen bütün kentlerde uygulamaya çalışıldı. Ayrıca salgınlar hakkında risaleler hazırlandı ve Tâkvim-i Vekâyi'de yayınlandı.

Osmanlı'nın önemli kentlerinden olan Antakya ve civarında da XIX. ve XX. yüzyıllarda veba ve kolera salgını görüldü. Kentte salgınların yaşanma nedeni hem önemli geçiş noktasında olması hem de İskenderun Limanının varlığı idi. Nitekim bu özellikler şehirde yaşanan bu salgınların bazen aynı anda bazen de farklı dönemlerde ortaya çıkmasına

179 DH.MUİ.41/1_35, 23 Za.1327/23 Teşrin-i Sani 1325/6 Aralık 1909.

180 DH.MUİ.39/2/11_16, 23 Zâ.1327/23 Teşrin-i Sani 1325 / 6 Aralık 1909.

181 BEO.3825/286811, 17 Zâ.1328/20 Kasım 1910.

182 DH.MUİ.39/1_37, 21 Teşrin-i Sani 1328/4 Aralık 1912.

183 DH.İ.UM.19-17/1-33,23 L.1339/28 Haziran 1337/30 Haziran 1921.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair
Bazı Bulgular

ve bulaşma riskinin de değişiklik göstermesine yol açmakta idi. Örneğin, 1890 Kasım ve Aralık aylarında Antakya ve civarında koleradan ölenlerin sayısında dalgalanmalar meydana gelmiştir. Kentte 196, Reyhanlı da 53, Belen de 2, İskenderun da 13 kişi hayatını kaybetmiştir. 1891 Haziran ve Temmuz aylarında kolera salgınının da artış olmuştur. Bu yılda Mekke de 645, Halep'te 212, Harim' de 6, İdlip'te 2 ve Antakya'da 14, 19-21 Temmuz 1891'den 1903'e kadar da kent ve diğer yerlerde 95 kişi kolera salgını nedeni ile ölmüştür. Bu duruma göre Haziran ve Temmuz'da hac veya umreden dönenlerin salgında etkili olma ihtimalini arttırmaktadır. Ayrıca salgınlardan sadece halk değil askerlerden de ölenler olmuştur. Osmanlı bu nedenle buralarda da hemen gerekli tedbirleri alarak doktorlar görevlendirmiştir. Bu doktorların bir kısmı belediye tabibi olarak görev yaparken bir kısmı da merkezden atanmıştır. Ayrıca sadece Müslüman değil gayrimüslim doktorlar da şehirde hekimlik yapmış ve salgında üstün gayret gösteren doktorlarda Müslim ve gayrimüslim farkı gözetilmeksizin devlet tarafından nişan verilmiştir. Hakkında şikâyet olan ve görevini yerine getirmeyen doktorlar da görevden alınarak yerlerine hemen yeni hekimler görevlendirilmiştir. Bununla birlikte görev yapan doktorların kent ve çevresinde salgından ölenleri günlük olarak merkeze bildirmeleri istenmiştir. Salgınlar karşı alınan diğer bir önlem ise karantina uygulaması olmuş, salgın görülen yerde hemen gerekli incelemeler yapılmış ve salgının durumuna göre de karantina süresi değişiklik göstermiştir. Uyulması gereken temizlik ve diğer konular hakkında da halk gazeteler aracılığı ile bilgilendirilmiş ve bazı ambarlar da kapatılmıştır. Ayrıca salgın dönemlerinde asker alımı ve askeri sevkler bir dönem yapılmamıştır.

KAYNAKÇA

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı

Sadâret Divan (Beylikçi) Kalemî Belgeleri

A.DVN.85/25,3 Ca.1269/12 Şubat 1853

A.DVN.93/ 16,23 M.1270/26 Ekim 1853

Sadaret MektubiMühimme Kalemî Evrakı

A.MKT.MHM.101/24,6 Râ.1273/4 Kasım 1856

A.MKT.MHM .327/18,20.L.1181/10 Mart 1768

A.MKT.MHM .402/34,23 Zâ.1284/17 Mart 1868

A.MKT.MHM.586/17,12 B.1321/30 Eylül 1319/13 Ekim 1903

A.MKT.MHM.586/17_1,28 Şaban 1321/5 Teşrin-i Sani 1319/19 Kasım 1903

A.MKT.MHM.586/17_2,28 Şaban 1321/5 Teşrin-i Sani 1319/19 Kasım 1903

A.MKT.MHM.586/17_3,4 N.1321/11 Teşrin-i Sani 1319/24 Kasım 1903

A.MKT.NZD.293/90,3 R.1276/30 Ekim 1859

Babı-ı Ali Evrak Odası

BEO.3672/275340,22 Teşrin-i Sani 1325/5 Aralık 1909

BEO.3825/286811, 17 Zâ.1328/20 Kasım 1910

Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı

DH.İ.UM.19-17/1-33,23 L.1339/28 Haziran 1337/30 Haziran 1921

Dâhiliye Mektubi Kalemî Evrakı

DH.MKT.236/27,30 Nisan 1310/12 Mayıs 1894

DH.MKT.406/44,10 S.1313/20 Temmuz 1311/2 Ağustos 1895

DH.MKT.643/29,7 M.1321/23 Mart 1319/5 Nisan 1903

DH.MKT.785/38,27 B.1321/6 Teşrin-i Evvel 1319/19 Ekim 1903
DH.MKT.789/22,7 Şaban 1321/15 Teşrin-i Evvel 1319/29 Ekim 1903
DH.MKT.853/41,5 Râ.1322/8 Mayıs 1320/20 Mayıs 1904
DH.MKT.1357/76,26 L.1303/16 Temmuz 1302/28 Temmuz 1886
DH.MKT.1773/87,7 Râ.1308/9 Teşrin-i Evvel 1306/21 Ekim 1890
DH.MKT.1774/7,8 Râ.1308/10 Teşrin-i Evvel 1306/22 Ekim 1890
DH.MKT.1774/77,9 Râ.1308/11 Teşrin-i Evvel 1306/23 Ekim 1890
DH.MKT.1774/115,11 Râ.1308/13 Teşrin-i Evvel 1306/25 Ekim 1890
DH.MKT.1775/29, 12 Râ.1308/14 Teşrin-i Evvel 1306/26 Ekim 1890
DH.MKT.1775/130, 14 Râ.1308/16 Teşrin-i Evvel 1306/28 Ekim 1890
DH.MKT.1776/6, 15 Râ.1308/17 Teşrin-i Evvel 1306/29 Ekim 1890
DH.MKT.1776/79, 16 Râ.1308/18 Teşrin-i Evvel 1306/30 Ekim 1890
DH.MKT.1777/17,18 Râ.1308/20 Teşrin-i Evvel 1306/1 Kasım 1890
DH.MKT.1777/74, 19 Ra. Sene [1]308/ 2 Kasım 1890.
DH.MKT.1775/1115, 20 Ra. Sene [1]308/ 3 Kasım 1890.
DH.MKT.1778/3, 21 Râ.1308/23 Teşrin-i Evvel 1306/4 Kasım 1890
DH.MKT.1778/34_1_1, 27 Teşrin-i Evvel 1306/ 8 Kasım 1890.
DH.MKT.1778/87, 22 Râ.1308/24 Teşrin-i Evvel 1306/5 Kasım 1890
DH.MKT.1778/87_1_1, 24 Teşrin-i Evvel 1306/5 Kasım 1890.
DH.MKT.1779/74_1_1, 28 Teşrin-i Evvel 1306/ 9 Kasım 1890.
DH.MKT.1779/130,27 Râ.1308/29 Teşrin-i Evvel 1306/10 Kasım 1890
DH.MKT.01779/34, 25 Ra. Sene [1]308/ 8 Kasım 1890.
DH.MKT.1780/34, 28 Ra. Sene [1]308/ 11 Kasım 1890.
DH.MKT.1781/50, 30 Râ.1308/1 Teşrin-i Sani 1306/13 Kasım 1890
DH.MKT.1783/64_1_1, 10 Teşrin-i Sani 1306/22 Kasım 1890.
DH.MKT.1781/70_1_1, 3 Teşrin-i Sani 1306/ 15 Kasım 1890.
DH.MKT.1784/36,11 R.1308/12 Teşrin-i Sani 1306/24 Kasım 1890
DH.MKT.1790_102,27 R.1308/28 Teşrin-i Sani 1306/10 Aralık 1890
DH.MKT.1827/24,29 Ş.1308/28 Mart 1307/9 Nisan 1891
DH.MKT.1849/100,5 Z.1308/29 Haziran 1307/12 Temmuz 1891
DH.MKT.1850/44, 7 Zilhicce 1308/1 Temmuz 1307/14 Temmuz 1891
DH.MKT.1850/92,9 Z.1308/3 Temmuz 1307/16 Temmuz 1891
DH.MKT.1850/101,6 Temmuz 1307/18 Temmuz 1891
DH.MKT.1851/68, 15 Z.1308/9 Temmuz 1307/22 Temmuz 1891
DH.MKT.1851/124, 17 Z.1308/11 Temmuz 1307/24 Temmuz 1891
DH.MKT.1852/86, 20 Z.1308/15 Temmuz 1307
DH.MKT.1853_00044,21 Z.1308/15 Temmuz 1307/28 Temmuz 1891
DH.MKT.1854/98,24 Z.1308/18 Temmuz 1307/31 Temmuz 1891
DH.MKT.1885/61,1 R.1309/22 Teşrin-i Evvel 1307/4 Kasım 1891
DH.MKT.1885/104,2 R.1309/23 Teşrin-i Evvel 1307/5 Kasım 1891
DH.MKT.1887/85, 6 R.1309/27 Teşrin-i Evvel 1307/9 Kasım 1891

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair
Bazı Bulgular

DH.MKT.1912/94,16 C.1309/4 Kanun-i Sani 1307/17 Ocak 1892

DH.MKT.2315/41, 6 Zâ.1317/23 Şubat 1315/7 Mart 1900

DH.MKT.2764/26,16 S.1327/24 Şubat 1324/9 Mart 1909

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı

DH.ŞFR.314/104,22 Eylül 1319/5 Ekim 1903

Hariciye Nezâreti Londra Sefareti Belgeleri

HR.SFR.3/182_73, 28 Mayıs 1872

Hariciye NezâretiParis Sefareti Belgeleri

HR.SFR.4. 785/78,12 Eylül 1903

İrade Dahiliye

I.DH.534/37023, 8 L.1281/6 Mart 1865

Dahiliye Muhaberât-ı Umumiye İdaresi Belgeleri

DH.MUİ.39/2/11_2, 21 Zâ.1327/21 Teşrin-i Sani 1325 / 4 Aralık 1909

DH.MUİ.39/2/11_6, 21 Zâ.1327/21 Teşrin-i Sani 1325 /4 Aralık 1909

DH.MUİ.39/2/11_7, 7 S.1328/4 Şubat 1325 / 17 Şubat 1910

DH.MUİ.39/2/11_10,25 Teşrin-i Sani 1325/ 28 Kasım 1909

DH.MUİ.39/2/11_13, 28 Teşrin-i Sani 1325 / 1Aralık 1909

DH.MUİ.39/2/11_16, 23 Zâ.1327/23 Teşrin-i Sani 1325 / 6 Aralık 1909

DH.MUİ.39/2/11_16, 5 Z.1327/5 Kanun-i Evvel 1325 / 18 Aralık 1909

DH.MUİ.39/1_37, 21 Teşrin-i Sani 1328/4 Aralık 1912

DH.MUİ.41/1_35, 23 Za.1327/23 Teşrin-i Sani 1325/6 Aralık 1909

DH.MUİ.49/1_10,16 Z.1327/16 Kanun-i Evvel 1325/29 Aralık 1909

Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Dâhiliye Nezareti Maruzatı

Y.PRK.DH.4/39_3, 28 Z.1308/21 Temmuz 1307/ 5 Ağustos 1891

Y.PRK.DH.4/39_5, 24 Z.1308/18 Temmuz 1307/30 Temmuz 1891

Y.PRK.DH.4/39_6, 20 Z.1308/14 Temmuz 1307/ 26 Temmuz 1891

Y.PRK.DH.4/39_7, 17 Z.1308/11 Temmuz 1307 / 23 Temmuz 1891

Y.PRK.DH.4/39_8, 8 Z.1308/2 Temmuz 1307 / 14 Temmuz 1891

Y.PRK.DH.4/39_9, 11 Z.1308/5 Temmuz 1307 / 17 Temmuz 1891

Y.PRK.DH.4/39_10, 12 Z.1308/6 Temmuz 1307 / 18 Temmuz 1891

Y. PRK.DH. 4/42_7,13 Muharrem sene 1309/19 Ağustos 1891,

Yıldız Perakende Evrakı Sadaret Umum Vilayetler Tahrirâtı

Y. PRK. UM. 19/105_2,3 Teşrin-i Sâni sene 1306/15 Kasım 1890

Y.PRK. UM. 19/105_5,8 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 20 Kasım 1890

Y.PRK.UM. 19/105_6,9 Teşrin-i Sâni sene 1306/21 Kasım 1890

Y. PRK. UM. 19/105_8, 16 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 28 Kasım 1890

Y. PRK. UM. 19/105_11, 21 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 3 Aralık 1890

Y.PRK. UM. 19/105_13, 23 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 5 Aralık 1890

Y. PRK. UM.19/105_16, 27 Teşrin-i Sâni sene 1306/ 9 Aralık 1890

Yıldız Perakende SıhhiyeNezâretiMaruzâtı

Y.PRK.SH.3/37_2, 3 Temmuz 1307 / 15 Temmuz 1891

Y.PRK.SH.3/37_3,3 Temmuz 1307/15 Temmuz 1891

Y.PRK.SH.3/37_5, 28 Haziran 1307/ 10 Temmuz 1891

Araştırma Eserler

AKKÖZ, Hakan (2020) "XIX. Yüzyılda Halep, Kudüs ve İstanbul'da Görülen Bazı Salgın Hastalıklar (Kolera, Veba Örneği)" Küresel Salgın ve Güvenlik: Tarihsel Süreç, Ed. Yunus Emre Tansü, İksad: Gaziantep.

AKTAŞ, Esat (2015). Erzurum ve Trabzon Vilayetlerinde Salgın Hastalıklar (1838-1914). Yayınlanmamış Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Erzurum.

ATMACA, Esra (2015) XIII.-XV. Yüzyıllar Arasında Suriye Bölgesinde Veba Salgınları, International Journal Of Science Culture And Sport, July, Adapazarı Müftülüğü, Sakarya, s. 525-534.

ASAN, Hakan (2016). "Diyarbakır'da Toplum Sağlığını Tehdit Eden Bir Hastalık: 1890 Kolera Salgını", Uluslararası Diyarbakır Sempozyumu Bildirileri, II, ed. Ufuk Bircan vd., Diyarbakır, s.349-361.

BOZAN, Oktay (2015). "Diyarbakır Vilayeti'nde 1894-1895 Kolera Salgını ve Etkileri", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, sayı 218, s.219-240.

ÇALIŞKAN, Adem (2020) "Osmanlı Kenti Bayezid'de Salgın Hastalıklar ve Bazı Asayiş Problemleri (XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başları)" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Nisan, s.1-19.

_____ (2020). "XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Aksaray'da Salgın Hastalıklar, Doğal Felaketler" Sağlık-Toplum- Bilim Akademik Araştırmalar Kitap 7, Paradigma Akademi, s.147-169.

_____ ve Eyicil, Ahmet (2019). "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Halep ve Civarında Salgın Hastalıklar", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9/18, s.1291-1321.

_____ (2019) XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl başlarında Maraş ve Kazalarında Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler, Sağlık-Toplum- Bilim Akademik Araştırmalar Kitap 1, Ed. Durmuş Ali Arslan vd. Paradigma Akademi, s.33-60.

_____ (2019)"XIX. Yüzyılda Maraş'ta Salgın Hastalıklar ve Salgın Hastalıklara Karşı Alınan Önlemler" 2.Uluslararası Akdeniz Sempozyumu Bildiri Tam Metinleri Kitabı 1, Ed. Durmuş Ali Arslan vd. Mer-Ak Mersin Akademi Yayınları, Mersin, s.196-212,

_____ (2019). "XVIII. ve XIX. Yüzyılda Antep ve Civarında Bazı Salgın Hastalıklara Dair Bulgular", Gaziantep University Journal of Social Sciences, 18(4), s. 1556-1573.

ÇELİK, Mehmet Yusüf. (2012) 50 No'lu Antakya Şer'iyye Sicili (H.1316-1318 /1898-2012). Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay.

ÇORUH, Haydar (2019). *Arap ve Rum Matranların İktidar Mücadelesi sürecinde Antakya Ortodoks Kilisesi*, Kriter Yayınları, İstanbul.

_____ (2020) "Cizye Tahrirlerine Göre Antakya'da Gayrimüslim Cemaatler" VAKANÜVİS- Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, Yıl 5, Sayı 1, Bahar, s.74-124.

DEMİRKOL, Kurtuluş (2018). "Adana ve Kolera (1890-1895)", Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı.56, Nisan, s.141-156.

XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

- GÜL, Abdülkadir (2009) "XIX. Yüzyılda Erzincan Kazasında Salgın Hastalıklar (Kolera, Frengi, Çiçek ve Kızamık)", Anadolu Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı:41, Erzurum, s.239-270.
- GÜN, Doğan (2012) *XVIII. Yüzyılda Antakya'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1708-1777)*. Fırat Üniversitesi Basımevi, Orta Doğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, No:24, Tarih Şubesi Yayınları No:20, Elazığ.
- GÜNDÜZ, Ahmet, ÇELİK Mehmet Yusuf, vd. (2010) *Hatay Araştırmaları-I," Salnamelere Göre Antakya Kazasının İdari, Demografik ve Ekonomik Yapısı (1867-1906)"*. Ed. Ahmet Gündüz, Selim Kaya, Cantekin Matbaa, Ankara.
- KALAYCI, İsa (2020). *İskenderun ve Limanı (1832-1914) Halep İngiliz Konsolosluk Raporları Işığında*, Kriter Yayınları, İstanbul.
- KARA, Adem (2004) XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850), Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, Ankara.
- _____ (2005) *XIX. Yüzyılda Bir Osmanlı Şehri Antakya*, Kültür ve Sanat Yayıncılık, Kilim Matbaa, İstanbul, 2005.
- KARAKÖSE, Hasan (2017) "Halep'te Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Durum (1876-1918) Yılları Arası" *Uluslararası Sosyal Araştırma Dergisi*, Cilt:10, Sayı:51, Ağustos, s.291.
- KAYA Selim ve KIYILI Rahime (2009)." Antakya'da Orta Çağ'da Meydana Gelen Doğal Âfet ve Salgın Hastalıklara Bir Bakış", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 12, s.403-418.
- KOCAOĞLU Burak (2017) "Vebe Hastalığının Osmanlı Ordusuna Etkisi" *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Yıl: 2017/3, Sayı:28, s.209-216.
- KOÇ, Kemalettin (2010) "*Osmanlılar Döneminde Antakya'da Görülen Bir Kolera Salgını*", *Hatay Araştırmaları-I*, I. Baskı Eylül 2010, Ed. Ahmet Gündüz, Selim Kaya, Cantekin Matbaa: Ankara.
- KOLUTEK, Mikail ve KALAYCI, İsa (2019). "Salnamelere Göre Antakya Kazası'nda Eğitim (H. 1316-1326/ M. 1898-1908)" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* Cilt: 12 Sayı: 66, Ekim, s.357-368.
- KUNERALP, Sinan (1989) "Osmanlı Yönetimindeki (1831-1911) Hicaz'da Hac ve Kolera", (çev. Münir Atalar), OTAM, s.7, 1996, s.497-511.
- KURT, Burcu (2017), "*Osmanlı Doğu Sınırında Kamu Sağlığı ve Siyaset: 19. Yüzyıl Bağdad'ında Hastaneler*", *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Ed. Burcu Kurt, İsmail Yaşayanlar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ankara, s.143-168.
- MİRCİ, Halil (2000) Antakya'nın I Numaralı Şer'iyye Sicili H. 1120-1122 / M. 1708-1711. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Yakınçağ Ana Bilim Dalı, Sakarya.
- ÖZDEMİR, Hikmet (2005) *Salgın Hastalıklardan Ölümler 1914-1918*, Atatürk Kültür ve Tarih Kurumu, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. Dizi-Sayı 104, Ankara.
- ÖZLÜ, Zeynel, ÜZÜM, İsmail Hakkı vd. (2020) "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'nde Salgın Hastalıklardan Vebaya Karşı Alınan Güvenlik Tedbirleri ve Karantina Kurumlarının Önemi", *Küresel Salgın ve Güvenlik: Tarihsel Süreç*, Ed. Yunus Emre Tansü, İksad, Gaziantep, s.49-74.

- ÖZLÜ, Zeynel ve TİRYAKİ, Kerim (2019). "Osmanlı'da Seferberlik Dönemlerinde Salgın Hastalıklara Karşı Halk Sağlığı Muhafazasına Dair Bulgular", Ed. Tural Mehmetoğlu Zhuldyz Sakhi, *Zeugma II. Uluslararası Multidisipliner Çalışmalar Kongresi 18-20 Ocak 2019*, Gaziantep, Tam Metin Kitabı Cilt. 2.
- PANZAC, Daniel. (1997). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Veba (1700-1850)*. Çev. S. Yılmaz, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt yayınları.
- SARIYILDIZ, Gülden. (1994) "Karantina Meclisinin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *Belleten*, Cilt: LVII I- Sayı: 222, Ağustos, s.329-376.
- ŞİMŞEK, Fatma (2014) *XIX Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Liman Kentlerinde Karantina Uygulaması*, Berna Türkdoğan Uysal Armağan Kitabı, Sonçağ Yayınları, s.399-412.
- ŞİMŞEK, Kamuran. (2020). "Osmanlı Devri Denizli'de Salgın Hastalıklar" Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, sayı 38, Denizli, s.163-176.
- TATAR, Özcan (1998). 8 Numaralı Şer'iyye Sicili H.1178-1179 /M.1764-1765, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Elazığ.
- TEKİN, Mehmet (2000) *Hatay Tarihi Osmanlı Dönemi*, Atatürk Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TOPUZ, Ercüment. (2018). "XIX. yüzyılda Antep (Ayıntab) örneği üzerinden illet-i kolera ile mücadele". (A. Gündüz, M. Çelikdemir, S. Osrak, M. Dağ, Ed.) *Tarihten Günümüze Ayıntab – Gaziantep, Uluslararası Gaziantep Tarihi Sempozyumu Milli Mücadele Döneminde Gaziantep Bildiri Metinleri Kitabı*, Ankara, Gaziantep Büyükşehir Belediyesi Kültür yayınları -23, s.229-249.
- TÜRKAN, Hüseyin Kürşat (2015) *Hatay Yöresi Arap Alevileri Folkloru*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Halk Bilimi Bilim Dalı, Isparta.
- UĞUZ, Sacit (2012). "1895 Tarsus Kolera Salgını", *History Studies Enver Konukçu Armağan*, 2012, s.437-440.
- ULUDAĞ, Osman Şevki (1958). *Türkiye Karantina Tarihine Giriş*, İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuasının No.1 sene 1958'den Ayrı baskı, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul.
- ULUDAĞ, Osman Şevki (2010) *Osmanlılar Devrinde Türk Hekimliği*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- VARLIK, Nükhet. (2012). "Taun" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, Cilt:40, İstanbul, s.175-177.
- YAŞAYANLAR, İsmail. (2017). *Osmanlı Devleti'nde Kamu Sağlığının Kurumsallaşmasında Koleranın etkisi, Osmanlı'dan Cumhuriyete Salgın Hastalıklar ve Kamu Sağlığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 2-24.
- YAŞAYANLAR, İsmail. (2015). "Hicaz Yolunda Kolera: Rusya Müslümanların Kullandığı Karadeniz Hac Yolu ve Koleranın Yayılımına Etkisi", *Avrasya İncelemeleri Dergisi Journal Of EurasianStudies (AVİD)*. IV/2 s. 178-203.
- YILDIRIM, Nuran (2010). *İstanbul'un Sağlık Tarihi, Sağlık Teşkilatı- Salgınlar Bulaşıcı Hastalıklar ve Mücadele, Koruyucu Sağlık Kurumları- Hastaneler Tıp Eğitimi*, Düzey Matbaacılık, İstanbul.

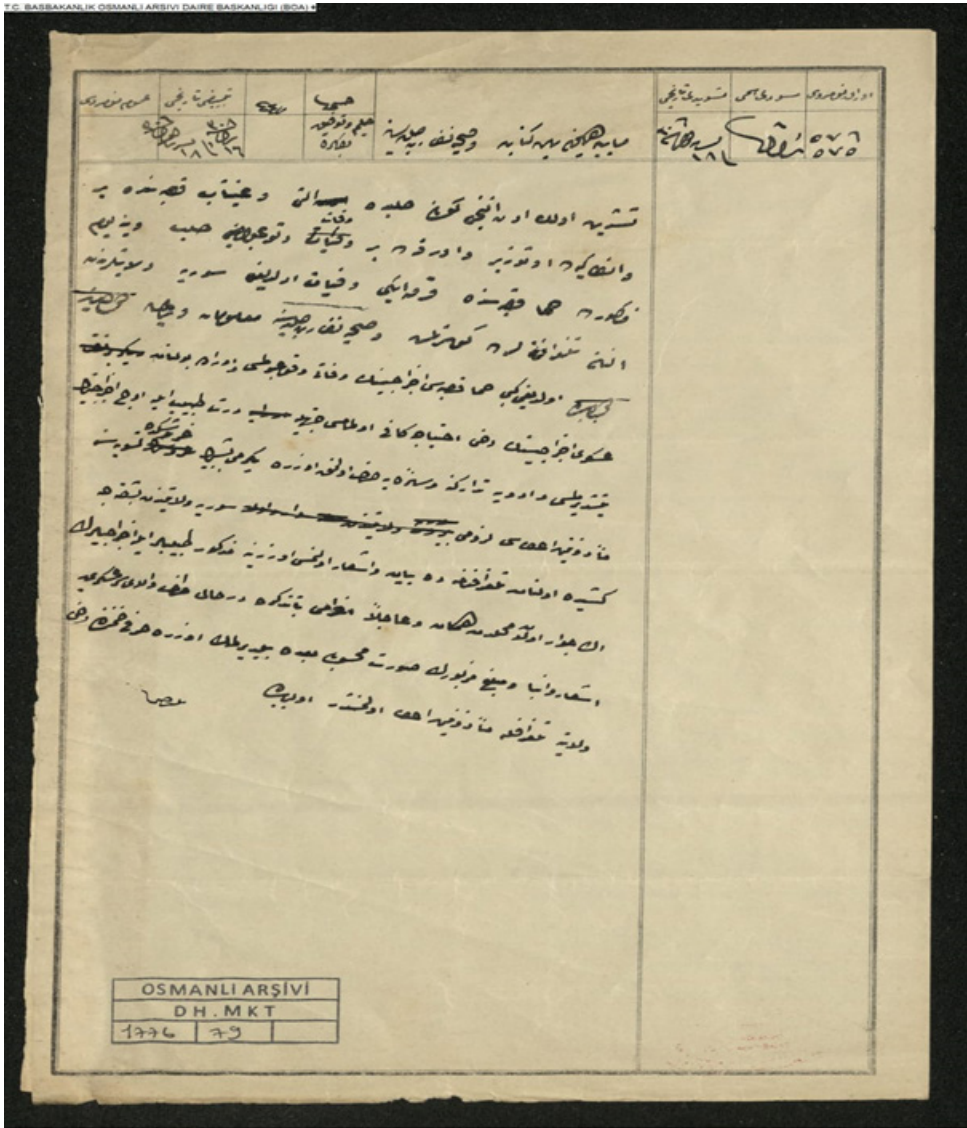
XIX. Yüzyıl ve XX. Yüzyıl Başlarında Antakya ve Civarında Görülen Salgın Hastalıklara Dair Bazı Bulgular

YILDIZ, Fatma. (2014). 19. Yüzyılda Anadolu'da Salgın Hastalıklar (Veba, Kolera, Çiçek, Sıtma) ve Salgın Hastalıklarla Mücadele Yöntemleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Programı, Denizli.

YILMAZ, Özgür (2017). "1847-1848 Kolera Salgını ve Osmanlı Coğrafyasına Etkileri", Avrasya İncelemeleri Dergisi, VI/1, s.23-55.

Ekler

Ek.1.1890'da Halep'te altı, Antep'te bir, Antakya'da otuz bir, Urfa'da bir, Hama'da kırk iki vefat meydana geldiği Halep ve Suriye vilayetlerinden bildirildiği ve Hama'daki eczacının vefat ettiği ve askeri eczacının da ihtiyaca yetmediği için buraya 4 tabip, 3 eczacı ve ilaç ve saire ihtiyaçlar için para gönderilmesi hakkında.

DH.MKT.01776.00079.001

Ek.2. Halep Valisi Arif'in; 14 Kasım Cuma günü saat ondan bugün (15 Kasım) saat ona kadar koleradan Halep'te 5 ve 31 Ekim'de Birecik'te 5, İskenderun'da 1, Kilis'te 16, Maraş'ta 16, Ayıntap'ta 3 ve 1 Kasım'da Birecik'te 1 vefat olduğu ve Antakya'da bir vukuat olmadığına dair Mâbeyn-i Hümâyûn Başkâtâbet-i Celîlesine gönderdiği telgraf.

1.

تذکره
شامه

تذکره ایالت حلب و بلادها و بلاد الشام

و متولذوین	امینار	صمصاموتو و کاتب	شماره	تاریخ	مکان	تعداد	ملاحظات
		واسطه					
		ما بوردوت					
		اندر کشیقا بدنه نامی					
		صمصاموتو و کاتب					

ما بوردوت با سه کاتب جدید

رونگ محمد کتب عیته اونه بوکوره اون قدر قولاره حدیسه و شریه اولک اولقند بئرکوف بیه جکده بیه اسکندر دیک
بر کلیسه رشده اولداتن عیته بیه اوج و شریه ثانیک بئرکوف بیه جکده بر و فیا به صصاموتو و کاتبه و انظر کیره و انظر کیره
اولدین لکیت صمصاموتو و کاتبه بیه معروضه (به سرکوتیه)

عقب و لیس
عارف

4.PRY.UM 19/105 2

Y.PRY.UM.00019.00105.002